МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Історичний факультет
Науково-дослідна лабораторія «Соціовимір»
Уманське регіональне відділення Соціологічної асоціації України

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ АКТУАЛЬНОГО СТАНУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Збірник матеріалів ІІІ регіональної наукової конференції
(м. Умань, 31 жовтня 2024 р.)

Умань
2024

УДК 316.3 (477) (06)
С69

Головний редактор:

Бержанір А. Л., кандидат соціологічних наук, доцент, виконувач обов'язків завідувача кафедри соціальних і правових дисциплін Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Редакційна колегія:

Балановський Я. М., кандидат політичних наук, доцент кафедри соціальних і правових дисциплін Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Ситник О. М., доктор історичних наук, професор кафедри історії та археології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Рекомендовано до друку вченою радою історичного факультету Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 3 від 23 жовтня 2024 р.)

С69 Соціокультурні виміри актуального стану українського суспільства : матеріали ІІІ регіональної наукової конференції (м. Умань, 1 листопада 2023 р.) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, історичний факультет [та ін.]; [голов. ред. Бержанір А. Л.; редкол.: Балановський Я. М., Ситник О. М.– Умань : Візаві, 2024. – 109 с.

Збірник містить тези доповідей, учасників ІІІ регіональної наукової конференції «Уманські соціологічні ситання: соціокультурні виміри актуального стану українського суспільства» (м. Умань, 31 жовтня 2024 р.). Матеріали конференції розкривають сучасні суспільні проблеми з соціологічного виміру, аналізуються сучасні тенденції розвитку суспільства, політики та культури. Значну увагу приділено соціокультурному виміру філософії освіти.

Тексти публікуються в авторській редакції. За науковий зміст і якість поданих матеріалів відповідають автори.

УДК 316.3 (477) (06)

© Уманський державний педагогічний,
університет імені Павла Тичини, 2024

З М І С Т

СЕКЦІЯ 1. СУЧАСНІ СУСПІЛЬНІ ПРОБЛЕМИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ……... 5

Ярослав Балановський
СОЦІОЛОГІЧНІ РЕФЛЕКСІЇ НА ТЕМУ БЕЗПЕКИ СОЦІАЛЬНИХ СПІЛЬНОСТЕЙ……...……. 5

Катерина Діденко
ПОПУЛІСТСЬКІ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН……..……... 12

Борис Дрогомирецький
ЗРОСТАННЯ РОЛІ ГІБРИДНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ……... 18

Остап Зубкович
ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРЕДУМОВИ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ……. 24

Вікторія Пархета
ОБОРОННА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ……..... 28

Тетяна Родік
СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……. 32

СЕКЦІЯ 2. СУСПІЛЬСТВО, ПОЛІТИКА ТА КУЛЬТУРА: ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ……... 39

Анатолій Бержанір
СУТНІСЬ І ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ АСПЕКТІВ ОСВІТИ…… 39

Вікторія Власова
ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ РЕПРЕСОВАНИМИ ЖІНКАМИ В ПЕРІОД СТАЛІНСЬКОГО ТЕРОРУ…...…….. 43

Віктор Гудзь
МЕЛІТОПОЛЬСЬКА «ПРОСВІТА» НА ЗОРІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ…….. 48

Алла Добридень
СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗМІНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПЕДАГОГІЧНУ ПРАКТИКУ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ…….. 52

Леся Мартинюк
СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ…… 55
В'ячеслав Падалка
СУСПІЛЬСТВО, ПОЛІТИКА, МОРАЛЬ…….. 59
Іван Пахольчук
ГОЛОДОМОР-ГЕНОЦИД 1932–1933 РР. В УКРАЇНІ – СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНА КАТАСТРОФА, ЯКА МАЄ БУТИ ВИЗНАНА СВІТОМ…… 65
Олександер Ситник, Костянтин Сізарєв
ПИТАННЯ «ВОЛИНСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ» 1943 Р. У ВИСВІТЛЕННІ ПАВЛА БОНДАРЕНКА..……..... 69
Вікторія Фуркало
МОНІТОРИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОЦІНЮВАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ……... 72

СЕКЦІЯ 3
ДУХОВНО-ЦІННІСНІ АСПЕКТИ СУСПІЛЬНОГО ПОСТУПУ……... 77
Тетяна Кожушко
РИЗОМНА МОДЕЛЬ НЕЛІНІЙНОГО МИСЛЕННЯ У ДИСКУРСІ Ж. ДЕЛЬОЗА…… 77
Олена Максимчук
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ…..... 83
Алла Назаренко
СУЧАСНІ ІСТОРИЧНІ ПОГЛЯДИ УКРАЇНЦІВ.…… 89
Ігор Фицик, Лариса Фицик
ЗНАКОВІ ЖІНОЧІ ПОСТАТІ В ІСТОРІЇ ПОЛЬСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ…….. 93
Володимир Фуркало
КУЛЬТУРНЕ НАСИЛЬСТВО…… 99
Анна Шауренко
ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ: ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ…… 105

СЕКЦІЯ 1
СУЧАСНІ СУСПІЛЬНІ ПРОБЛЕМИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Ярослав Балановський,
кандидат політичних наук, доцент,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

СОЦІОЛОГІЧНІ РЕФЛЕКСІЇ НА ТЕМУ БЕЗПЕКИ СОЦІАЛЬНИХ СПІЛЬНОСТЕЙ

Буття соціального суб'єкта найважливішою передумовою передбачає його безпеку. Тільки за умови відсутності загроз своєму фізичному існуванню суб'єкт отримує можливість перейматися будь-якими іншими, зокрема, духовними інтересами і потребами. Таким чином безпека соціального суб'єкта належить до його першочергових, життєво важливих інтересів і потреб.

Соціальними суб'єктами, або, іншими словами, суб'єктами соціальної дії у соціології вважаються: окремі індивіди, соціальні інститути, соціальні спільноти, соціальні спільності. Довідники наповнюють ці поняття таким змістом. «Соціальна спільнота – сукупність людей, яку характеризують умови їхньої життєдіяльності, спільні для даної групи індивідів які взаємодіють; приналежність до територіальних утворень, які історично склалися, приналежність групи індивідів які взаємодіють, до тих або інших соціальних інститутів. Соціальна спільнота об'єктивно задана реальним способом соціального взаємозв'язку людей і відображає повсякденну форму їх колективної життєдіяльності – об'єднання» [1]. «Соціальна спільність – група людей, яка склалася об´єктивно у процесі історичного розвитку, реально існує, практично фіксується, характеризується відносною цілісністю і виступає самостійним суб´єктом соціальної та історичної дії» [2]. Тобто, у нашому дослідженні соціальна спільність, це емпірично фіксована, така, що існує у дійсності сукупність індивідів, котру характеризує відносна

цілісність та яка є самостійним суб'єктом історичних і соціальних дій, поведінки. Як дійсне об'єднання множини людей, що беруть участь у тих чи інших соціальних процесах, здійснюють (безпосередньо або опосередковано) ту або іншу спільну діяльність і, отже, тим чи тим чином поєднаних один із одним, соціальні спільності відрізняються від різнорідних умовних спільностей – номінальних (статистичних, сконструйованих), а також штучно створених (наприклад, в умовах лабораторного експерименту), у яких названі зв'язки і взаємодії індивідів відсутні.

Цитовані вище тлумачення соціальних спільностей та соціальних спільнот доводять, їх визначальними відмінностями є по-перше, темпоральний вимір, тобто соціальна спільність є продуктом історичного (довготривалого процесу), а соціальна спільнота твориться та існує набагато менший відрізок часу; по-друге, соціальна спільність, на відміну від соціальної спільноти, є «самостійним суб'єктом соціальної та історичної дії». Нарешті, по-третє, кількість індивідів у соціальній спільноті є набагато меншою, ніж у соціальній спільності.

Першочерговою умовою безпеки соціального суб'єкта є його свідомість. Саме свідомість визначає те, наскільки добре суб'єкт соціальної дії розуміє взаємозв'язок його дій із станом його безпеки. Свідомість того різновиду соціальних суб'єктів, яким є індивіди постає функцією кори головного мозку кожної окремої людини. Високоорганізована матерія, якою є кора головного мозку індивіда має унікальну здатність, творить абстрактні ідеальні відображення властивостей і зовнішнього становища, і внутрішнього стану соціального суб'єкта.

Ідеальні відображення, створені корою головного мозку розрізняються за ступенем адекватності об'єктивним властивостям дійсності. Тобто, створені корою головного мозку ідеальні відображення можуть бути більш або менш адекватними, більш або менш глибокими, сутнісними, достовірними. Здатність кори головного мозку індивіда достовірно відображати об'єктивну

дійсність визначається як його генетичними характеристиками, так і соціокультурним середовищем когнітивної соціалізації.

Жан Піаже розрізняє чотири рівні когнітивної соціалізації індивіда. Тільки ті індивіди які піднялися до четвертого рівня когнітивної соціалізації здатні самостійно усвідомлювати всю складність структури соціальної матерії, причинно-наслідкову кореляцію явищ і процесів соціальної реальності тощо.

Соціальні спільності, безвідносно до їх видових особливостей у контексті соціологічної рефлексії трактуються різновидом соціальних суб'єктів. Це означає, що їх суб'єктність передбачає творення ними абстрактних ідеальних образів. Однак соціальні спільності не мають своєї власної, цілісної, відокремленої, незалежної від індивідуальної кори головного мозку. Не мають соціальні спільності і якоїсь іншої відмінної від кори головного мозку індивіда, але високоорганізованої матерії, здатної творити ідеальні абстрактні образи об'єктивної дійсності, суб'єктивні ідеальні відображення явищ і процесів, які відбуваються за її межами і незалежно від неї. Констатація наведеного вище об'єктивного факту ставить питання щодо механізму формування свідомості соціальних спільностей.

Попередньо уже було відзначено належність безпеки до кола першочергових, найважливіших інтересів і потреб соціального суб'єкта. З огляду на те, що самі соціальні суб'єкти розрізняються як індивіди, соціальні спільноти, соціальні спільності, соціальні інститути, то і їх безпека диференціюється відповідним чином. Водночас, у зв'язку із тим, що і соціальні спільноти, і соціальні спільності, і соціальні інститути є специфічними єдностями індивідів, то і безпека цих об'єднань індивідів, як відносно самостійних соціальних суб'єктів, знаходиться у специфічній кореляції із потребами безпеки кожного окремого індивіда.

Як мотиви соціальних дій, інтереси й потреби безпеки також розрізняються на потреби приватні, спільнот, спільностей. За критерієм безпосередності вони певним чином дистанціюються від буденного життя індивіда, і, таким чином, актуальність приватних, спільнот і спільностей, або іншими словами потреб колективних і

суспільних потреб, є різною. Приватні є буденними, щоденними потребами кожного окремого індивіда, приватні потреби супроводжують його постійно, у разі їх незадоволення вони нагадують про себе відчуттям дискомфорту.

На відміну від приватних колективні, тобто, потреби безпеки спільноти торкаються приватної особи рідше, вони є своєрідним «небом», до якого приватній людині, окремому індивіду не завжди вдається «дотягнутися». Так само «небо колективних, отже потреб безпеки спільноти» не завжди дотягується до свідомості приватної особи. Між приватними і колективними потребами безпеки соціального суб'єкта лежить різної відстані соціальний простір. Ще більшою ця відстань є між потребами індивідуальними та суспільними, тобто, потребами безпеки соціальної спільності.

Якщо можна дозволити собі таке порівняння, «вага» приватних потреб покладається на плечі тільки однієї особи, жодного іншого індивіда, принаймні безпосередньо вони не стосуються. Ця вага відчувається набагато інтенсивніше, ніж вага колективних та суспільних потреб. Колективна безпека є потребою хоча й відносно малочисельної, однак усе ж таки групи людей. Вона стосуються кожного із представників колективу. Цього типу потреби «лягають» не на одну окрему людину, а на певну множину людей. З цієї причини колективні потреби справляють менший тиск, менший дискомфорт, ніж потреби приватні.

Чисельність людей у соціальній спільності є ще більшою, ніж у колективі. У ракурсі нашого наукового пошуку це означає ще більшу соціальну дистанцію між потребами кожного окремого індивіда та загальними потребами цієї великої, за критерієм чисельності спільності людей. З цієї причини вага загальних потреб соціальної спільності, тобто, потреби безпеки суспільства справляють ще менший тиск на кожного окремого індивіда із цієї спільності. Відповідно кожний окремий індивід зазнає ще меншого мотиваційного тиску щодо задоволення безпекових потреб соціальної спільності.

Між приватним соціальним суб'єктом та колективними і суспільним потребами існує специфічний порівняно із приватними взаємозв'язок. Відстань між приватною особою та колективними і суспільними потребами чимраз більша, отже, ці потреби чимраз рідше торкаються індивіда, вони чимраз менше тиснуть на нього своєю вагою. Взаємозв'язок між індивідом та його колективними і суспільними потребами чимраз складніший. Для його усвідомлення приватним соціальним суб'єктом потрібно чимраз більше інтелектуальних зусиль, потрібен чимраз вищий рівень розвитку свідомості.

Як колектив, так і соціальна спільність складається із взаємодій, взаємозв'язків, взаємозалежностей окремих індивідів. Ці індивіди розрізняються між собою за великою кількістю соціальних вимірів. Водночас, у контексті наукового пошуку за близькими значеннями того або того соціального виміру вони можуть групуватися. Тобто, і соціальна спільнота, і соціальна спільність мають у своїй структурі групи людей близьких за певними конкретними величинами соціальних вимірів і разом із цим за названим виміром така група відрізняється від інших груп, де величина різниці названого виміру для даного дослідження є істотно великою. Для нашого дослідження такими важливими вимірами є: рівень когнітивної соціалізації, рівень інтеракційної активності, певний потенціал соціальної енергії або, іншими словами, вольовий рівень. Пояснимо сутність названих вимірів детальніше.

Кожен окремий індивід є біологічним організмом і як такий має певні біологічні (генетично визначені) характеристики, на підґрунті яких формуються, розвиваються соціальні виміри. Серед цих вимірів є рівень когнітивної соціалізації. Отже, генетично визначені характеристики індивіда дозволяють йому піднятися або до найвищого четвертого рівня когнітивної соціалізації, максимально високо розвинути свою здатність до абстрактного логічного мислення, або зупинитися на нижчих етапах його розвитку.

Рівень когнітивної соціалізації індивіда однак визначається не тільки його генетичними параметрами. Визначальний вплив на нього

справляє також і соціокультурне середовище у якому здійснюється соціалізація індивіда і особливо її первинний етап. Залежно від рівня когнітивної соціалізованості індивіда він може або усвідомлювати або недостатньо усвідомлювати всю складність взаємозв'язків приватних, колективних та суспільних безпекових потреб. За рівнем когнітивної соціалізації і у спільноті, і у соціальній спільності індивіди розрізняються на групи.

Кожного окремого індивіда характеризує певна інтенсивність соціальних взаємодій з іншими індивідами або, іншими словами, певний рівень інтеракційної активності. За цим критерієм індивіди також об'єднуються у групи високої, середньої та низької соціальної активності.

Нарешті, атрибутом кожного окремого індивіда є певний потенціал соціальної енергії генерованої ним [3, с. 1245]. На підґрунті цього критерію індивіди розрізняються на групи індивідів із високим енергетичним потенціалом, середнім та низьким.

Кожен із трьох названих вище, важливих для нашого дослідження вимірів, може комбінуватися у будь-яку пропорцію з іншими вимірами. Це означає, шо і у спільноті, і у великій соціальній спільності можна виокремити групи із такими пропорціями важливих для нашого дослідження вимірами:

– першу, характеризує четвертий рівень когнітивної соціалізації, максимально висока інтеракційна активність, найвищий енергетичний потенціал. Перший із виокремлених нами елементів структури соціальної спільності самостійно усвідомлює життєву важливість безпекових потреб, генерує максимальну енергію для привнесення цього усвідомлення, шляхом максимально високої інтеракції до свідомості індивідів із другої та третьої груп;

– друга група складається із індивідів третього рівня когнітивної соціалізації, середнього рівня інтеракційної активності та середнього енергетичного потенціалу. Ця структурна ланка самостійно усвідомити складність взаємозв'язків приватних та суспільних потреб безпеки нездатна, але вона здатна під впливом першої групи генерувати максимальну для неї соціальну енергію щодо дій,

спрямованих на задоволення потреб великих соціальних спільностей, або, іншими словами, суспільних потреб;

– до третьої групи будуть віднесені індивіди із когнітивною соціалізацією нижчою третього рівня, ступенем соціальної активності нижче середнього та мінімальним енергетичним потенціалом. Третій із елементів внутрішньої будови соціальної спільності характеризує специфічний стиль життя. Ця група індивідів виявляється неспроможною усвідомити взаємозв'язок приватних та суспільних потреб навіть під впливом першого елемента. Їх мінімально низький потенціал соціальної енергії не дозволяє їм чинити будь-які дії, отже, демонструвати хоча б мінімальну соціальну активність, спрямовану на задоволення суспільних потреб.

Національна безпека українського демосу визначається пропорцією виокремлених теоретичним аналізом і названих вище елементів його структури. Українство тільки тоді зможе максимально ефективно реалізовувати свої безпекові потреби, коли перша і друга ланка його структури складатимуть переважну частину чисельності тієї соціальної спільності, якою є український народ.

Список використаної літератури:

1. Соціальна спільнота. URL: http://surl.li/aouxjl (дата звернення: 26.10.2024).

2. Ознаки та види соціальних спільностей. http://megalib.com.ua/content/4281_84_Oznaki_ta_vidi_socialnih_spilnostei.html (дата звернення: 27.10.2024).

3. Балановський Я. Сутність соціальної енергії як соціально-психологічного феномену. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. №4 (32). С. 1242 – 1255.

Катерина Діденко,
кандидат історичних наук, доцент,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ПОПУЛІСТСЬКІ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

Незважаючи на недавній сплеск наукової зацікавленості до феномену популізму, фактично було проведено не надто багато емпіричних досліджень щодо передумов та виявів популістських орієнтацій населення за обставин, коли популісти-політики перебувають при владі. Коли країна зазнає масштабної аґресії, на її території введено безстроковий військовий стан і тривають безпрецедентні з часів Другої світової війни військові дії, то і політичне життя завмирає. Таке явище є взагалі унікальним для осмислення. Популістські орієнтації стосуються набору політичних переконань і цінностей, які спираються на інтереси «звичайних людей» з відповідним волінням кинути виклик політичному істеблішменту. Популістські орієнтації (атитюди) можна визначити як сукупність уявлень про політичне представництво, котрі є відображенням протестної соціальної мобілізації на соціальні зміни і структурують політичний простір, поділяючи його між уявним однорідним блоком «звичайних людей» та усталеною елітою. Однак за умов війни перебіг подій на фронті та в тилу може зумовлювати варіативність сприйняття політичної ситуації від всезагального єднання народу та еліти до нових настроїв. Так чи інакше, популістські орієнтації є результатом взаємодії різних факторів на багатьох рівнях, причому або економічні чинники, або соціокультурні можуть переважати залежно від контексту загострення певної депривації [1].

Популістські орієнтації у строгому академічному трактуванні прийнято розглядати як підтримку громадянами сукупності ідей про існування антагонізму між двома однорідними групами – «доброчесним народом» та «корумпованою правлячою елітою», у

зв’язку з чим бажане політичне життя повинно бути вираженням волі «народу» й остаточним джерелом легітимності. Однак у широкому значенні сюди можна віднести також різні елементи спрощеного відображення політичного життя, зневіри у демократичних представницьких процедурах, зневажливого ставлення до опозиції (якщо популісти вже при владі), схильність до прямого урядування та авторитаризму, ксенофобії, конспірології, суперечливого ставлення до різних аспектів економічного життя тощо. Популістські орієнтації підживлюються надією людей, що там, де провалилися усталені партії та еліти, слід покладатися на простих і «незаплямованих» політиків із «народу». Як наслідок, поширюється запит на «нові обличчя» у політиці, оскільки функціонування політичної системи в рамках, встановлених правлячою елітою, виглядає вкрай корупційним та неефективним. На противагу плюралістичній концепції демократії, популізм стверджує плебісцитарну політику та персоналізацією влади. Власне, таке розмаїття рис популізму дало підстави називати цей феномен «тонкою» ідеологією. Йдеться про відсутність ґрунтовного, послідовного та вичерпного пояснення соціального світу, яке пропонують «повні» ідеології (комунізм, лібералізм тощо) [2, с. 260].

У західних країнах з розвинутою демократією популізм стимулюється певними верствами населення, які відчувають себе позбавленими прав через соціально-економічні та культурні розшарування і чутливі до наративів про зраду з боку чинних еліт. Надмірне наголошування популістами-політиками на уявних загрозах культурній ідентичності з боку мігрантів створює особливо сприятливий ґрунт для популістських орієнтацій населення. У перехідних демократіях популісти апелюють до економічного невдоволення, спричиненого тривалими ринковими реформами, а також роз’ятрюють рани національної гордості, спекулюючи на релігійних чи етнічних відмінностях. Саме ця, мінлива природа популізму, його здатність формулювати різноманітні вимоги від ксенофобії до перерозподілу власності, робить популістські аргументи такими привабливими та переконливими для багатьох

прихильників, створюючи низку загроз та ризиків для демократичного розвитку суспільства, яке зазвичай має свої вразливості. У молодих демократіях з надлишком викликів ці вразливості набагато глибші. Ці ризики особливо зростають, коли популісти вже перебувають при владі. Популістські орієнтації (атитюди) можна визначити як сукупність уявлень про політичне представництво, які відображають протестну соціальну мобілізацію на соціальні зміни і структурують політичний простір, розділяючи його між уявним однорідним блоком «звичайних людей» та усталеною елітою.

Після проголошення незалежності в Україні спостерігалися сплески зростання популістських настроїв серед населення, пов'язаних із кризою суспільної свідомості в результаті соціальних трансформацій, нездатністю політичного істеблішменту ефективно реагувати на подолання труднощів економічних і політичних реформ. Антиелітистські настрої були зумовлені тим, що після краху радянської системи кадрові зміни серед політичного керівництва всіх рівнів мали декоративний характер. Все це, безумовно, позначалося на масовій свідомості населення. У громадській думці антиелітарні орієнтації поєднувалися з критичними поглядами на олігархію.

За іронією долі, українські популістські сили фінансувалися переважно олігархами і при цьому найбільше експлуатували популярну у народі антиістеблішментську риторику проти «корумпованої» влади та олігархів.

Водночас популісти в Україні та Європі схожі: вони виступають з антиглобалістськими та авторитаристськими гаслами, спрямовуючи свою критику на МВФ, використовуючи радикальну риторику проти корумпованих еліт, «ліберального істеблішменту».

Популісти мало підтримують реформи, які, на їхню думку, несправедливо нав'язують сторонні сили. Популісти в Україні, Європі та США схильні використовувати неправду, перебільшення, маніпуляції та є ідеологічними хамелеонами. Нарешті, популісти використовують кризи для мобілізації виборців [1].

Важкий період російсько-української війни, економічне зубожіння населення, проведення болючих реформ впродовж 2014–2024 років створили суспільний запит популістського характеру. На цьому тлі фіксувалася низька довіра до владних інститутів та істеблішменту, зростання негативного балансу недовіри до відомих політиків. Водночас, виявилося, що високий суспільний запит на альтернативну політику не задовольнявся активним громадянським суспільством, яке не могло тоді конкурувати з потужними телеканалами, контрольованими олігархами [2, с. 262].

Під час повномасштабної російсько-української війни відбулася радикальна переоцінка власної держави та державних інституцій, тож антагонізм між населенням та елітою тимчасово втратив актуальність. Однак високий рівень підтримки популістських ідей серед українців навіть під час війни несе в собі ризики у післявоєнному відновленні конкурентного політичного життя, коли вже чинний політичний істеблішмент буде вважатися «традиційним» і «корумпованим». Після початку війни з росією у 2014 року частина населення, яка раніше не сприймала євроатлантичну інтеграцію і схилялася до проросійських орієнтацій, вже не могла артикулювати себе як прихильників інтеграції з країною-агресоркою, тому була змушена визначатися поза дихотомічною шкалою «проєвропейський напрям – проросійський напрям» [3, с. 40].

Зникнення чіткої поляризації суспільства за геополітичними орієнтаціями для значної частини населення позбавило сенсу підхоплювати есхатологічні заклики політичних сил, які представляли традиційний істеблішмент, підтримати їх на виборах. Іншими словами, зник той чинник, який «заважав» популістським орієнтаціям повністю «розкритися» через їхнє втілення в електоральній поведінці. К. Еш і М. Шаповалов звертають увагу, що саме на антиполяризаційній популістській риториці В. Зеленському та партії «Слуга народу» вдалося здобути перемогу в 2019 році. Адже за наявності сильних поляризаційних брендів із відчутною підтримкою населення популісти змушені приєднуватися до одного з них, як це зробив свого часу Д. Трамп у США. Однак за умов слабких

партійних брендів популісти можуть провадити власну гру. Саме наявність достатньої кількості виборців, які не поділяють категоричних тверджень, ставляться байдуже або мають амбівалентне сприйняття проблем, за яким поляризуються основні політичні сили, може привести до перемоги антисистемних популістів з антиполяризиційною риторикою [4].

Припускаємо, що в умовах повномасштабної війни відбувається зменшення підтримки популістських ідей. Щоб перевірити цю гіпотезу, ми застосували методику вимірювання популістських орієнтацій в рамках всеукраїнського опитування «Суспільно-політичні настрої населення України», яке проводилося КМІС на замовлення Фонду «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва у липні 2023 року методом особистих інтерв'ю з використанням планшета [5]. Загалом було проведено 2011 інтерв'ю з респондентами, які проживають у 135 населених пунктах України. Вибірка стратифікована, триступенева, випадкова з квотним відбором на останньому ступені. Стратифікація та квотне завдання формувалися на основі агрегованих масивів опитувань КМІС «Омнібус», проведених у період з вересня 2022 року до лютого 2023 року. Респондентам було запропоновано погодитись або не погодитись з низкою тверджень, які відтворюють основні популістські ідеї.

Дослідження показало, що більшість українців погоджується з популістськими ідеями народоцентризму. Так, із твердженням «народ набагато мудріший за політиків, тому політики повинні слідувати тільки волі народу» у цілому погодилося 69,6% респондентів, тоді як не погодилося лише 17,1%. Так само більшість населення (60,9%) погодилися з тим, що «часто думка простих людей важливіша, ніж думка професійних політиків та експертів», і тільки п'ята частина респондентів (21%) не погодилася з цим твердженням [5].

Натомість ставлення українців до антиелітарних ідей виявило певні суперечності. Частина антиелітарних ідей знайшла майже абсолютну підтримку серед населення. Так, із твердженням «люди, які довгий час перебувають у політиці, не можуть бути чесними та принциповими» погодилося 72,5% респондентів, і лише 15,2% – не

погодилося. Аналогічний ступінь підтримки було зафіксовано і щодо твердження «нашою країною повинні керувати люди з народу, а не представники правлячої еліти» – 69,5%, і лише 12,3 – не погодилися [5].

Такий вияв популізму, як маніхейська безкомпромісність у тлумаченні політики, простежується менш виразно в українському суспільстві. Хоча майже половина населення (49%) погодилася з твердженням «компроміс у політиці – це насправді торгівля власними принципами» і лише 21% не погодилися, та все ж значна частка населення (30%) не змогла визначитися щодо цього. Натомість не знайшло підтримки популістське твердження «у політиці важливішим є результат, навіть якщо він отриманий з порушенням законодавства»: лише чверть (25,5%) населення підтримало його, натомість більше половини (56,3%) українців не погодилися з цим. Очевидно, що, як і за результатами опитувань, які ініціювала Школа політичної аналітики НаУКМА у 2019–2020 роках, моральний аспект порушення процедури законодавства не викликає ентузіазму навіть попри необхідність досягнення результату [5].

Отже, в Україні тривалі суспільні трансформації посткомуністичного періоду призвели до тотальної недовіри та негативного ставлення до державних інституцій. Внаслідок незмінюваності політичного істеблішменту у масовій свідомості сформувалися стійкі антиелітарні настрої. Проте існування поляризації в українському суспільстві за геополітичними орієнтаціями та соціальними ідентичностями тривалий час призводило до того, що громадяни у своїй електоральній поведінці покладалися на традиційні політичні сили. Десятиліттями політичні уподобання населення базувалися на поділі політиків залежно від геополітичних орієнтацій та етнокультурних уподобань. Це не давало популістам повною мірою проявитися в ролі реальної антиістеблішментської сили. Лише після того, як ця поляризація значно послабилася, популістські орієнтації стали електоральним феноменом у 2019 році, коли до влади прийшли позасистемні політики.

Список використаних джерел:

1. Ведернікова І. Війна і вибори. Яка перемога важливіша? *ZN.UA*. 18 травня 2023 р. URL: https://zn.ua/ukr/war/vijna-i-vibori-jaka-peremoha-vazhlivisha.html (дата звернення: 19.10.2024).

2. Резнік О., Козловський О. Уявлення про державні інститути України у масовій свідомості населення. *Українське суспільство: моніторинг соціальниг змін. 30 років незалежності*. 2021. Вип. 8 (22). С. 259–267.

3. Резнік О., Козловський О. Особливості вимірювання популістських орієнтацій громадян у соціальних науках. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* 2022. №2. С. 40–58.

4. Реформи в Україні: громадська думка населення–2016 / Фонд «Демократичні ініціативи». URL: https://dif.org.ua/article/reformi-v-ukraini-gromadska-dumka-naselennya (дата звернення: 22.10.2024).

5. Європейська інтеграція у вимірі громадської думки / Фонд «Демократичні ініціативи». URL:https://dif.org.ua/article/evropeyska-integratsiya-u-vimiri-gromadskoi-dumki (дата звернення: 22.10.2024).

Борис Дрогомирецький,
здобувач ІІІ рівня Phd,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

ЗРОСТАННЯ РОЛІ ГІБРИДНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Сучасна агресія рф проти України стала наслідком тривалого російсько-українського протистояння. В історичному контексті воно мало ознаки цивілізаційного, військово-політичного, економічного характеру тощо. З часом, все більшою мірою, це протистояння охоплювало культурну, ідеологічну й інформаційну сферу. В силу агресивної, експансіоністської політики кремлівського режиму щодо усіх своїх сусідніх країн, а особливо – щодо України, сформувалася ціла низка доволі стійких тенденцій, притаманних як російському

імперіалізму, більшовизму, так і сучасному рашистському путінському неоімперіалізму. Насамперед, це проявилося в опануванні ресурсним потенціалом. І не стільки в матеріальному відношенні, як – в людському, демографічному.

Для заволодіння величезними просторами Східної Європи та Північної й Центральної Азії недостатньо було мати навіть потужну боєздатну армію чи, скажімо, розвинену інфраструктуру. Визначальним чинником для успішного експансіонізму, зазвичай, була ефективна ідеологічна складова – спочатку у вигляді релігійно-міфологічних концепцій, а згодом – через ідеологічні догми та пропаганду.

В. Горбулін зауважив, що Захід, зі свого боку, по суті – «вмиваючи руки», дозволив всьому цьому статися. Про це дедалі чіткіше говорять і західні ж аналітики, зокрема П. Дікінсон у своєму матеріалі для Atlantic Council. Він справедливо зазначає, що більшість західних ЗМІ відразу після російської агресії проти України несподівано «осліпли» стосовно того, хто агресор в українському конфлікті і як мають бути названі окупаційні війська, винаходячи натомість якісь нові слова та словосполучення, єдиний смисл яких – не назвати російську агресію такою [1].

На початку 2014 року рф, розпочавши гібридну агресію проти України, порушила не лише загальні українсько-російські договори, а й закон та низку міжнародно-правових актів. При цьому вона затаврувала себе перед усім людством як держава-агресор і як країна-загарбник, а її політичне керівництво остаточно виявило себе як група міжнародних злочинців та спонсорів світового тероризму. Російсько-українська війна за своєю суттю виходить за рамки двостороннього конфлікту та виражає явні ознаки загальної кризи в системі глобальної безпеки. Це, у свою чергу, призводить до низки глобальних змін: змінюються не лише кордони та системи влади в Україні та росії; покладено початок широкомасштабної трансформації євразійського простору, яка може спричинити якісний і територіальний перерозподіл ринків торгівлі та сировини; змінюються усталені правила політичного світогляду та

взаємовідносин; деформуються принципи суспільно-політичної моралі; починається перегляд основ глобальної економіки та системи світової безпеки; світовий порядок починає базуватися на змінених правилах гри та якісно новій конфігурації [2, с. 283].

Очільники кремлівського режиму ніколи не ставилися з повагою до суверенітету України. Відтак вони постійно прагнули перетворити її на домініон білоруського зразка з проросійським президентом на чолі. Саме тому вживалися активні заходи, спрямовані на те, щоб відволікти президента Януковича від курсу на Європу. На думку Т. Кузьо, події Революції гідності перешкодили рф втрутитися в чергові президентські вибори в Україні, котрі мали б відбутися в 2015 році. А відповідним чином було зірвано плани очільників рф на переобрання Януковича, який мав би віддячити приєднанням України до Євразійського економічного союзу [3, с. 54].

Є. Магда вважає, що сам факт приходу до влади прокремлівського В. Януковича зумовив початок процесу демонтажу української державності. І за цієї ситуації для кремлівської влади було стратегічно важливо тримати Україну під своїм контролем [4, с. 11–12].

Цей період характеризувався масованим проникненням «русского мира» навіть на Галичину. О. Баган вказує на те, що аж до Революції Гідності спостерігалася масова тенденція вояжів до України (зокрема – на Львівський форум видавців) різного роду російських науковців і письменників. Останні, користуючись кліше «відкритого діалогу» просували проросійські (у тому числі й неоімперські) наративи. Багато з цих російських ліберальних культурників підтримали антиукраїнські шовіністичні гасла після початку гібридної агресія рф в Криму та на Донбасі [5, с. 196].

Просуванню «русского мира» в Україні активно сприяла і УПЦ МП. Вона використовувала свої впливи та зв’язки у владі, щоб притісняти проукраїнські церкви: УГКЦ, УПЦ КП, УАПЦ [6, с. 97]. Водночас, кремлівський режим використовує цю філію РПЦ в якості інструменту гібридно-інформаційного впливу рф на Україну.

Н. Карпчук і Б. Юськів вважають, що впродовж 2018–2020 рр.

пропаганда кремлівського режиму адаптувалася до ситуації в Україні та пройшла декілька етапів трансформації. При цьому, домінуючими елементами цієї пропаганди залишалися: критика рішень президентів України, русофобія, агресія тощо [7, с. 149]. Також у цей час ключовим наративом російської пропаганди залишався мем про необхідність захисту «російськомовного населення» України.

Нинішній характер гібридної політики рф по відношенню до України мав поетапний підготовчий характер. Так, розпочата в 2014 р. окупація України Криму та частини Донбасу представляла собою різновид гібридної – інформаційно-диверсійної війни, а де-факто – війни ідеологій. Певним чином, це й була спроба реанімації путінським режимом прообразу СРСР [8, с. 660].

Цілком очевидно, що очільники кремлівського режиму протягом тривалого часу проводили підготовку до повномасштабного вторгнення до України. Задля цього активно використовувалася широка агентурна мережа. При цьому відбувалося тотальне зомбування всього російськомовного населення на теренах колишнього СРСР, й особливо – в Україні. Штучно нав'язувався наратив – нібито тут є нацисти й, відповідно, від них потрібно захищатися. У контексті сучасної російсько-української війни також слід констатувати величезний пропагандистський тиск ЗМІ рф. Він масовано здійснюється як на власне населення рф, так і на жителів окупованих територій України.

Таким чином, розв'язана кремлівським режимом гібридно-інформаційна війна охопила цілий спектр дій, що розробляються противником як з використанням військових, так і іррегулярних формувань, в яких беруть участь і цивільні компоненти. У працях військових експертів до цього також близький термін «війна керованого хаосу».

Сучасні війни та військово-політичні конфлікти мають істотні відмінності від попередніх моделей. Причини, що їх породжують, криються не лише в економічній, політичній чи військово-стратегічній сферах. Вони також обумовлені сучасним розвитком інформаційного суспільства. Загалом слід зазначити, що сутність

гібридної війни зумовлена низкою факторів і тенденцій, серед яких є аспекти об'єктивного характеру (змінні економічні, політичні реалії країни) та суб'єктивні причини, – насамперед, пов'язані з гібридним характером війни. Гібридність передбачає велику роль інформаційних впливів на населення, здійснюється на всіх рівнях спілкування, впливаючи на всі сторони світогляду. Також одним із показників гібридної війни є використання асиметричних військових дій, які характеризуються значною різницею військової сили та стратегій і тактик країн-учасниць. У цьому й полягає сенс гібридної агресії.

Загалом слід підсумувати, що сучасні методи ведення гібридної війни передбачають, насамперед, активне та комплексне використання засобів інформаційно-психологічного впливу на противника. Кібератаки все частіше використовуються як засіб досягнення спільних цілей агресора. Сучасна гібридна війна має універсальний характер, оскільки ведеться на інформаційно-політичному, фінансово-економічному та правовому рівнях – гібриди захоплюють території та інфраструктури на лінії розмежування, а українська влада, на жаль, цьому не протидіє, мотивуючи це демократичним законодавством. Тому, перш за все, важливо змінити законодавство.

Стратегічною метою інформаційної діяльності противника залишається масштабна дестабілізація держави в цілому, яка, зазвичай, проявляється у здійсненні різного роду диверсійних дій. Це є однією з суттєвих передумов ефективної реалізації всього комплексу заходів гібридної інформаційної війни. З огляду на це, надзвичайно важливими є офіційні пріоритети державної інформаційної політики. Також ефективним засобом протидії методам гібридної інформаційної війни є активність держави на зовнішній інформаційній арені та належне протистояння діяльності спецслужб агресора.

Слід підсумувати, що, зазвичай, гібридний характер політики полягає в цілеспрямованому й комплексному застосуванні політичних, ідеологічних, інформаційно-пропагандистських, дипломатичних, економічних, мілітарних засобів. Як правило, вони використовуються задля підкорення й підпорядкування певною

державою внутрішньої та зовнішньої політики іншої країни.

У випадку з політикою російського неоімперіалізму щодо України та країн Балтії ми спостерігаємо системне та цілеспрямоване втручання у зовнішній, а іноді – навіть внутрішній, суверенітет. При цьому, кремлівський режим застосовує увесь арсенал можливих засобів: від елементарного економічного тиску і до масштабних гібридно-інформаційних акцій. І це при тому, що сучасна російсько-українська війна активно ведеться й на медійних просторах.

Сучасна російсько-українська війна не тільки порушує стабільність в Європі, а й загрожує глобальними ризиками. Оскільки вона вже призвела до значної деструкції в системі європейської та глобальної безпеки. Для опору та стримування агресора Україні разом з її міжнародними партнерами необхідно мати чіткі запобіжники у вигляді цілого комплексу чинників (інформаційних, військових, політичних тощо) протидії агресії рф.

Список використаних джерел:

1. Горбулін В. Хитромудра невизначеність нового світопорядку. URL: http://gazeta.dt.ua/internal/hitromudra-neviznachenist-novogo-svitoporyadku-_.html (дата звернення: 19.10.2024).
2. Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. Київ : «МП Леся», 2017. 332 с.
3. Кузьо Т. Війна путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет / пер. з англ. А. Павлишина. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 560 с.
4. Магда Є. Гібридна агресія росії: уроки для Європи. Київ : КАЛАМАР, 2017. 268 с.
5. Баган О. Історіософські есе / відп. ред. О. Ситник. Мелітополь–Тернопіль : Науково-дослідний центр імені Дмитра Донцова; Вид-во «Крила», 2021. 384 с.
6. Баган О. Rossica: російська цивілізація в історіософських інтерпретаціях: нариси / відп. ред. О. Ситник. Мелітополь–Тернопіль : Науково-дослідний центр імені Дмитра Донцова; ТОВ «Видавництво Крила», 2022. 128 с.
7. Karpchuk N., Yuskiv B. Dominating Concepts of Russian Federation Propaganda Against Ukraine (Content and Collocation

Analyses of Russia Today). *Politologija*. 2021. No. 2. P. 116–152.

8. Ситник О., Балановський Я. Ідеологічні витоки російсько-української війни 2014–2022 років. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. P. 654–660.

Остап Зубкович,
здобувач ІІІ рівня Phd,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРЕДУМОВИ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

На думку О. Багана, чи не найбільша загроза українській державі виходить із самого факту існування рф. Адже остання, в якості історично сформованої імперії, представляє собою агресивну потугу, що спрямована, насамперед, проти України як суттєвого політичного та цивілізаційного чинника, котрий є певною перешкодою на шляху посилення геостратегічної позиції російської федерації [1, с. 109].

І вже з 2014 року були цілком зрозумілими наміри кремлівського режиму щодо втілення цього геостратегічного плану. Відтак окупація Криму й прагнення повністю підкорити Луганську і Донецьку області, як також – значну частину інших північно-східних й південно-східних територій, підтвердили стратегічну лінію керівництва російської федерації щодо перетворення України на залежну й підконтрольну країну-сателіта. При цьому, чи не головне завдання агресора полягає в повному знищенні української ідентичності та української держави [2, с. 47]. А в якості реалізації цих намірів окупантами було використано цілу низку гібридних засобів й механізмів, більшість з котрих історично були притаманними російській імперській політиці.

Одним із головних засобів історично деспотичної російської держави завжди був й залишається карально-репресивний апарат примусу. Внаслідок трансформації КДБ в фсб, карально-репресивна система СРСР була фактично успадкована російською федерацією. Але загалом, карально-репресивна система була збережена. А після приходу до влади путіна, авторитарний режим набув потворної видозміни російського фашизму у вигляді «рашизму» [3, с. 660]. Відтак, на думку О. Ситника, розпочата в 2014 році, агресія рф проти України мала різновид гібридної – інформаційно-диверсійної війни. Причому, це була спроба реанімації кремлівським режимом Радянського Союзу [4, с. 79].

Посттоталітарне суспільство в рф доби Б. Єльцина неспроможне було трансформуватися в цивілізоване поле (як на це наївно сподівалися в країнах Заходу). І не лише через засилля олігархів, а насамперед – через домінування у кремлівському режимі традицій і методів КДБ. Люди, що прийшли на хвилі демократії досить швидко пристосувалися до системи, де домінуючими були не правова держава чи норма права, а – реальне право сили. З усіма наслідками цього! Зокрема відроджений цим псевдодемократичним режимом непотизм, значною мірою, й привів до влади не лише персонального путіна, але і його колективного аналога.

Відтак на початку XXI ст. росія поступово розпочала повернення у своє тоталітарне минуле. Причому цей процес був не лише ініційований представниками вищої влади рф (переважно – вихідцями з КДБ, ГРУ й інших органів карально-репресивного характеру). Він також, у переважній більшості, був схвалений простим народом. Результатом цього стала наростаюча хвиля репресій, котра була спрямована спочатку проти опозиційних журналістів і політиків, а згодом – й проти сусідніх народів.

Слід наголосити, що росія завжди нападала на ті країни, котрі її правителями вважалися слабкішими. При цьому, головний акцент робився на дезінформації та пропаганді, з метою формування «п’ятої колони» в країні, котра піддавалася агресії з боку росії. Фактично це й був класичний прояв гібридної – інформаційно-диверсійної війни. І

чи не найбільше успіхів в цьому досягли російські більшовики під керівництвом Леніна та Сталіна.

Політика кремлівського режиму проявилася також у тому, що для збереження своєї влади на тлі скромних досягнень у соціально-економічному та культурному розвитку рф, влада цієї країни системно прагнула стимулювати свою популярність шляхом постійного пошуку ворогів й боротьби з ними. Одночасно реалізація цієї авантюрної політики поєднувалася цілеспрямованою підтримкою напруженої ситуації в своїй країні та в світі. Це, значною мірою, було спричинено шовіністичним характером російського імперіалізму. Адже він особливо агресивний до тих націй, які захищають власну ідентичність і незалежність [5, с. 196]. Відтак одне з головних завдань інформаційно-ідеологічної експансії полягає в прагненні провідників сучасного кремлівського режиму реанімувати прообраз Радянського Союзу.

Сучасна агресія рф проти України стала наслідком тривалого російсько-українського протистояння. В історичному контексті воно мало ознаки цивілізаційного, військово-політичного, економічного характеру тощо. З часом, все більшою мірою це протистояння охоплювало культурну, ідеологічну й інформаційну сферу. В силу агресивної, експансіоністської політики кремлівського режиму по відношенню до всіх своїх сусідніх країн, а особливо – щодо України, сформувалася ціла низка доволі стійких тенденцій, притаманних як російському імперіалізму, більшовизму, так і сучасному рашистському путінському неоімперіалізму. Насамперед, це проявилося в опануванні ресурсним потенціалом. І не стільки в матеріальному відношенні, як – в людському, демографічному. Для заволодіння величезними просторами Східної Європи та Північної й Центральної Азії недостатньо було мати навіть потужну боєздатну армію чи, скажімо, розвинену інфраструктуру (а з цим, як відомо московія (росія) мала й має досить значні проблеми). Визначальним чинником для успішного експансіонізму, зазвичай, була ефективна ідеологічна складова – спочатку у вигляді релігійно-міфологічних концепцій, а згодом – через ідеологічні догми та пропаганду.

Слід наголосити, що ця гібридна агресія спрямована проти демократичного світу загалом, а не лише проти України. Кремлівський режим буде продовжувати свою агресію й експансіонізм доти – допоки в нього буде залишатися шанс на успішне завершення цих дій. Підтвердженням цього є сучасна поразка російського неоімперіалізму на Південному Кавказі.

Саме тому для усього цивілізованого світу нині важливою є консолідація зусиль задля спільної підтримки України та протидії агресивним намірам кремлівського режиму. Також світовій спільноті слід позбутися проявів запобігання перед рф, глорифікації особи путіна. Адже провідна роль в здійсненні імперського експансіонізму завжди належала колективному кремлівського режиму. І на всі його погрози й провокації належною відповіддю була згуртованість цивілізованого світу задля готовності дати адекватну відповідь гібридним чи конвенційним діям кремля.

Список використаних джерел:

1. Баган О. Rossica: російська цивілізація в історіософських інтерпретаціях: нариси / відп. ред. О. Ситник. Мелітополь–Тернопіль : Науково-дослідний центр імені Дмитра Донцова; ТОВ «Видавництво Крила», 2022. 128 с.
2. Вегеш М. М., Кополовець Р. В. Причини і передумови окупації Луганської та Донецької областей: емпіричний аналіз територій (на основі показників індексу демократизації «freedom in the World 2020»). *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2020. Вип. 4(48). С. 43–48.
3. Ситник О., Ярослав Балановський Ідеологічні витоки російсько-української війни 2014–2022 років. The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. С. 654–660.
4. Ситник О. Історичні витоки російсько-української війни 2014–2017 років. *Східноєвропейський історичний вісник.* 2017. Вип. 2. С. 71–81.

5. Sytnyk O. Russian-ukrainian war 2014–2019 years as the decisive stage of the struggle for the Ukrainian independent state. *Relevant research of historical sciences: collective monograph*. Lviv–Toruń : Liha-Pres, 2019. С. 183–201.

Вікторія Пархета,
доктор філософії, доцент,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ОБОРОННА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Уся історія людства пронизана питанням забезпечення безпеки. Проблеми, пов'язані із забезпеченням воєнної безпеки нашої держави, були актуальними з перших днів незалежності України, надто тепер – під час повномасштабного вторгнення рф. Це випробовує на міцність національну систему забезпечення національної безпеки держави, яка змушена функціонувати в постійному режимі протидії дуже небезпечним зовнішнім і внутрішнім загрозам.

У такій ситуації безумовно ставляться на передній план завдання розробки теорії та практики забезпечення національної безпеки. Виникає потреба у визначенні сфер національної безпеки, необхідність у науковому аналізі та прогнозуванні реальних та потенційних загроз життєво важливим інтересам основних об'єктів національної безпеки в її структурних сферах: політичній, економічній, оборонній, інформаційній та ін. У структурі національної безпеки сфера оборонної безпеки має тісний взаємозв'язок і взаємозалежність з усіма видами та сферами національної безпеки і, водночас, має свою специфіку та пріоритетність у системі забезпечення національної безпеки України.

У загальному вигляді оборонна безпека передбачає підтримку оборонного потенціалу України на рівні, достатньому для надійного захисту національних інтересів країни у разі виникнення військової

загрози, і навіть, за необхідності, відбиття агресії. У науковій літературі має місце більш широкий термін «воєнна безпека», яка «в умовах розвитку глобалізації та настання відтоку (відкату) глобалізації являє собою сукупність організаційних, політичних, психологічних, економічних, науково-технічних, інформаційних, ідеологічних та фінансових властивостей, які обумовлюють воєнну потужність та здатність держави протистояти потенційному нападу з боку будь-яких суб'єктів» [1, с. 301].

Оскільки критерієм безпеки в державі є безпека в усіх сферах її діяльності, тому сутність сектору безпеки полягає в злагодженій діяльності всіх його елементів.. Тільки ефективна взаємодія та взаємозв'язок між суб'єктами сектору безпеки будуть гарантувати забезпечення належного рівня безпеки особи, суспільства й держави [2, с. 44].

Оборонна безпека гарантується готовністю держави до захисту від зовнішніх воєнних небезпек і загроз, а оборона при цьому виступає як спосіб її забезпечення. Воєнна ж безпека за мету має усунення зовнішніх та внутрішніх загроз національній безпеці України у воєнній сфері, тобто, має набагато ширше коло завдань. Можна стверджувати, що оборонна безпека держави є складовою її воєнної безпеки, а оборонний потенціал, відповідно, складовою воєнного потенціалу.

Оборонна сфера безпеки сьогодні особливо тісно пов'язана з політичною, економічною, науковою, технологічною, інформаційною, освітньою, культурною та іншими сферами життя суспільства. Вона передбачає реалізацію політичних, економічних, військових, соціальних, правових та інших заходів із забезпечення готовності держави й суспільства до відбиття збройного нападу на країну, захисту цілісності і недоторканності її території та державного суверенітету. Забезпечення оборонної безпеки України включає комплекс взаємообумовлених завдань:

– зовнішньополітична та дипломатична діяльність, створення сприятливих умов для оборони країни у партнерстві з міжнародними організаціями та іншими країнами;

– законодавче та науково-методичне забезпечення сучасної оборонної безпеки;

– військове будівництво, стратегічне планування та керівництво обороною країни, збройними силами та іншими військами за стандартами НАТО;

– вирішення розвідувальних завдань, визначення та прогнозування загроз та небезпек національним інтересам країни в оборонній сфері;

– забезпечення мобілізаційної підготовки та мобілізаційної готовності, створення підрозділів територіальної оборони;

– розвиток оборонно-промислового комплексу, оснащення Збройних сил України сучасними видами безконтактної бойової техніки, матеріальними засобами, озброєнням, військовою та спеціальною технікою;

– організацію та здійснення військово-політичного та військово-технічного співробітництва України з НАТО, проведення з альянсом та іншими іноземними державами військових навчань;

– формування оборонної свідомості громадян та суспільства в цілому, створення фізичного та морально-психологічного потенціалу оборонної безпеки.

Система забезпечення оборонної безпеки України складається із таких основних компонентів: принципи державної політики у сфері забезпечення оборонної безпеки (законність; правова визначеність, пріоритетність національних інтересів, інтегративність); співробітництво з міжнародними системами безпеки у досягненні національних цілей та відстоюванні національних інтересів; гласність та інформаційна відкритість політики забезпечення оборонної безпеки, правових засад забезпечення оборонної безпеки; загрози національній безпеці України у оборонній сфері, національним інтересам України; сили, органи, ресурси забезпечення оборонної безпеки. Як зазначено у Стратегії воєнної безпеки України, всеохоплююча оборона України – це комплекс заходів, основний зміст яких полягає у: превентивних діях та стійкому опорі агресору на суші, на морі та в повітряному просторі України, протидії в

кіберпросторі та нав’язуванні своєї волі в інформаційному просторі; використанні для відсічі агресії всього потенціалу держави та суспільства (воєнного, політичного, економічного, міжнародно-правового (дипломатичного), духовного, культурного тощо); застосуванні всіх форм і способів збройної боротьби з агресором, зокрема асиметричних та інших дій для оборони України, з дотриманням принципів і норм міжнародного права [3].

Отже, проблема забезпечення оборонної безпеки України є актуальною та вимагає професійного підходу до її вирішення. На міжнародній арені відбуваються складні процеси, що позначаються суперництвом традиційних та нових геополітичних центрів сили. Окремі держави у брутальний спосіб порушують міжнародне право, що супроводжується появою нових небезпек, викликів та загроз національним інтересам України. У міжнародній політиці зберігається тенденція застосування силових методів в обхід діючих міжнародно-правових механізмів, ставка на стратегію залякування та шантажу.

В умовах виняткової важливості питань війни та миру перед вітчизняною наукою постає завдання актуалізації оборонних проблем національної безпеки України, вироблення оптимальної моделі державної політики забезпечення оборонної безпеки, що комплексно висвітлює завдання у галузі військового будівництва, матеріального забезпечення Збройних Сил України, мобілізаційної підготовки та мобілізаційної готовності, створення основ інституту територіальної оборони, освіти та виховання громадян і суспільства в контексті готовності вирішувати оборонні завдання.

Список використаних джерел::

1. Григоренко Я. О., Черненко Д. М. Воєнна сила сучасної держави як категорія міжнародних відносин: поняття та шляхи вдосконалення. *Підприємництво, господарство, право*. 2017. № 3. С. 299–301.

2. Гончаренко Г. А. Управління сектором безпеки: поняття і сутність. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* Т. 31 (70). Ч. 2. № 2. 2020. С. 40–46.

3. Стратегія воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона» : затверджено Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL : https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/4860.html (дата звернення: 27.10.2024).

Тетяна Родік,
старший викладач,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Конституціоналізм є тією фундаментальною правовою цінністю, яка має складну і багатоаспектну правову природу, що зумовлено науково-практичною парадигмою. Він має власну національну історію свого розвитку у кожній країні, складні елементи змісту, що відображають специфіку становлення та розвитку суспільства, держави, правової системи країни, міжнародний правопорядок тощо.

Конституціоналізм в Україні спирається на універсальні принципи європейського конституціоналізму, який можна назвати класичним ліберальним конституціоналізмом, що базується на низці основних принципів, вироблених людством впродовж всієї історії свого розвитку та які стали світовими стандартами формування демократичної держави і громадянського суспільства.

Український конституціоналізм має свої національні особливості. Концепт «український» означає «націю» у державницькому сенсі цього універсального феномена. Адже конституціоналізм базується на класичних ідеях лібералізму, універсальних принципах, характерних для всіх демократичних,

конституційних, правових, соціальних держав. Водночас, ці ідеї та принципи у кожній країні набувають національних особливостей (національного, історичного, політичного, ідеологічного, культурологічного, економічного характеру), зазнають модифікації відповідно до історії, традицій народу, а також специфіки правової системи та політико-правових інститутів держави в конкретних умовах об'єктивної реальності.

Конституціоналізм є безперечним надбанням сучасної європейської цивілізації. Це політико-правове явище, сутність якого безпосередньо пов'язано з обмеженням державної влади в інтересах громадського спокою та захисту прав людини в межах чинної конституції. Це явище уособлює певну ієрархію цінностей, в основу яких покладено людську гідність і свободу.

Конституціоналізм включає у себе набір очікувань, пов'язаних із поведінкою легітимної влади, тоді як конституція є політико-правовим конструктом. Конституція як один з основних атрибутів конституціоналізму відображає правосвідомість носія установчої влади (народу), суспільний консенсус щодо соціальних цінностей, які забезпечуються встановленим правопорядком.

Конституціоналізм у демократичній державі являє собою режим функціонування публічної влади на основі та відповідно до конституції (що водночас є демократичним режимом взаємостосунків держави і людини), який характеризує публічно-правову систему організації держави і суспільства на основі права, демократії, прав людини; це процес державотворення, який охоплює собою еволюцію демократичного конституційного розвитку та конституційного регулювання суспільних відносин відповідно до приписів Основного закону, своєрідна система конституційних явищ, між якими існують певні взаємозв'язки і які свідчать про легітимність формування та функціонування публічної влади [1, с. 101].

Сучасний конституціоналізм базується на принципі обмеження публічної влади для захисту прав людини, а використання надзвичайних повноважень у звичайних обставинах є прямою загрозою конституційним принципам. Дослідження подвійності

нормальних і екстремальних умов зводиться переважно до вивчення умов існування конституціоналізму, умов легітимності соціальної влади в демократичному суспільстві.

І сьогодні події в Україні є яскравим свідченням цього. Конституціоналізм під час війни набуває деяких модифікацій, що зводяться, насамперед, до раціоналізації влади, вжиття невідкладних і ефективних заходів щодо захисту державного суверенітету і територіальної цілісності, оборони конституційної демократії, ефективного забезпечення прав і свобод людини в умовах військової агресії.

Властивість «сучасності» українського конституціоналізму і надає змогу та підстави для виокремлення констант та визначення змін у його науково-практичній парадигмі у наявних конституційно-правових реаліях української держави та суспільства.

Так, виходячи з наведених характеристик, обґрунтованим є виокремлення таких постійних елементів його парадигми, як мета та принципи конституціоналізму, що не можуть бути змінені за будь-яких екстремальних умов, у тому числі, й умов воєнного часу.

Сучасний український конституціоналізм «зазнає певних змін в умовах воєнної обстановки, а об'єктивні військові загрози зумовлюють зміни його практичної парадигми. По-перше, це зміна нормативної бази конституційного ладу за незмінності Конституції України. По-друге, це зміни конституційного функціонального механізму, тобто: зміни системи, повноважень і функціонального спрямування державних органів; тимчасове обмеження прав і свобод людини і громадянина при визначенні переліку основних (конституційних) прав і свобод особи, які не можуть бути обмежені; застосування спеціальних (надзвичайних) організаційно-правових засобів забезпечення та охорони прав людини в умовах війни. По-третє, існує потреба у вдосконаленні світоглядної складової конституційного змісту – конституційно-правового виховання в напрямі піднесення національної ідеї, національної самосвідомості та збереження національної стабільності українців» [2 , с. 12].

В умовах воєнного стану принципи конституціоналізму мають залишатися незмінними, бути тією константою, завдяки якій може функціонувати система конституціоналізму для досягення її мети – утвердження конституційно-правової свободи людини, що передбачає, перш за все, забезпечення та захист прав і свобод людини і громадянина у будь-яких екстремальних умовах.

До констант парадигми конституціоналізму в умовах воєнного стану слід віднести незмінність Конституції України, яка відповідно до ч. 2 ст. 157 Конституції України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Водночас, сучасні реалії воєнного стану обумовлюють наявність та об'єктивну необхідність змін у сучасній парадигмі українського конституціоналізму для забезпечення його мети та утвердження визначених принципів.

Перш за все, слід відзначити, що в умовах воєнного стану змінюється нормативна основа сучасного українського конституціоналізму – чинне конституційне законодавство, за незмінності Конституції України.

В умовах воєнного стану одночасно з Конституцію України та іншими постійними нормативно-правовими актами починають діяти також надзвичайні (тимчасові) та інші нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини безпосередньо під час воєнного стану: Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 року; Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 року; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» від 13.07.2011 року та ін.

В умовах воєнного стану змінюється функціональний механізм сучасного українського конституціоналізму, що обумовлено загрозами збройної агресії, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Зокрема, зміни відбуваються у системі органів публічної влади:

– трансформація конституційно визначеної системи місцевих органів виконавчої влади у військові державні адміністрації;

– посилення централізації у системі виконавчої влади та необхідність поєднання централізації та децентралізації в умовах воєнного стану;

– набуття додаткових повноважень та зміна алгоритму реалізації функцій місцевих органів публічної (виконавчої та самоврядної) влади, за якого пріоритетними стають функції, обумовлені воєнним станом та викликами у сфері національної безпеки і оборони.

У системі конституціоналізму центральне місце посідає людина (її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека), з якою пов'язані мета, принципи, зміст та функціональний механізм конституціоналізму. Тому важливого значення у контексті визначення констант та змін у його парадигмі має аналіз конституційно-правого статусу людини і громадянина в умовах воєнного стану.

Конституційно-правовий статус людини і громадянина в умовах воєнного стану характеризується обмеженням прав і свобод, але тільки в межах, передбачених Конституцією України. Зокрема, таке обмеження має тимчасовий характер. Крім того, встановлено перелік прав і свобод, які не можуть бути обмежені, що відповідає меті та принципам конституціоналізму – константам його сучасної парадигми.

У період війни виняткове значення має захист прав і свобод людини і громадянина. Адже саме під час збройної агресії спостерігаються найбільш масштабні та жорстокі порушення прав людини.

У контексті парадигми сучасного українського конституціоналізму забезпечення та захист прав і свобод людини, за будь-яких обставин та особливо в екстремальних умовах воєнного стану, є важливішим обов'язком держави.

З метою забезпечення громадянських прав в умовах війни важливим є дієвий конституційний механізм запобігання надмірної концентрації влади. Основним запобіжником порушення прав та свобод людини і громадянина є Конституція України.

Важливого значення набуває інституційний механізми запобігання надмірної концентрації влади. Одним із його складових є Конституційний Суд України, який здійснює конституційний контроль за актами та діями органів державної влади та забезпечує дотримання конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Виконуючи функцію охоронця Конституції, цей орган конституційної юрисдикції, за умови збереження свого незалежного статусу, здатен бути реальним гарантом забезпечення цінностей конституціоналізму.

Особливу роль в умовах війни відіграють інститути громадянського суспільства, рівень довіри до яких серед громадян є високим. Це, передусім, правозахисні та волонтерські організації, діяльність яких в умовах війни отримала визнання не лише серед громадян України, а й міжнародної спільноти.

Захисником цінностей конституціоналізму та громадянських прав повинні стати заклади освіти, одне із завдань яких – формування конституційної правосвідомості молоді та сучасної парадигми українського конституціоналізму.

Отже, конституціоналізм як елемент правової дійсності є показником та складовою належного правового клімату, що забезпечує необхідну та коректно спрямовану систему кроків державної політики у правовій сфері.

В умовах війни сучасний український конституціоналізм набуває певних модифікацій, зазнає набагато більш відчутних загроз, ніж у мирний час. Це має екзистенційне значення для правової системи держави та конституційних основ суспільного життя та державного ладу. Відбуваються об’єктивні зміни функціонального механізму конституційної демократії, які зумовлені необхідністю найбільш ефективно забезпечити державний суверенітет і національну безпеку України.

Список використаних джерел:

1. Марцеляк О. В., Марцеляк С. М., Марцеляк М. О. Поняття конституціоналізму і його трансформація в умовах війни. *Вісник*

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2023. Вип. 35. С. 97 – 111.

2. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2022. № 3. С. 12 – 22.

СЕКЦІЯ 2
СУСПІЛЬСТВО, ПОЛІТИКА ТА КУЛЬТУРА: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Анатолій Бержанір,
кандидат соціологічних наук, доцент,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

СУТНІСЬ І ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ АСПЕКТІВ ОСВІТИ

Соціокультурні аспекти освіти охоплюють взаємодію освітнього процесу з культурними, соціальними та історичними чинниками суспільства. Вони відображають те, як суспільство впливає на освіту, і як освіта формує суспільство.

В. Молодиченко [1, с. 90] вважає, що освіта є найважливішим інституційним каналом відтворення духовних цінностей, тому явні та приховані цільові настанови освітньої системи визначають ступінь поширення духовних цінностей у соціумі, чим впливають на його ціннісну інтегрованість і культурну гомогенність.

Важливість освіти як соціального інституту полягає у тому, що вона не тільки передає знання, але й формує суспільні відносини, відтворюючи та змінюючи культурні та соціальні структури. Виокремимо найважливіші соціокультурні аспекти функціонування освіти у сучасну епоху:

– культурна ідентичність – освіта сприяє формуванню та збереженню культурної ідентичності, передаючи знання про історію, традиції, мову та цінності нації або спільноти.

– соціальна нерівність – доступ до освіти може бути обмеженим через соціальний статус, економічне становище, етнічну належність чи гендер. Соціокультурні умови можуть впливати на можливості отримати якісну освіту.

– освітня система як механізм соціалізації, бо освіта є значущим механізмом соціалізації, тобто процесу входження особистості у

соціальне середовище, освоєння норм і правил поведінки у суспільстві.

– цінності та моральні орієнтири. Освітні програми великою мірою включають виховання моральних та етичних цінностей, що допомагає формувати громадську свідомість та відповідальність у молоді, яка навчається.

– мовні питання в освіті – мова є важливим інструментом процесу передачі знань. Разом з тим, мовне середовище може ставати перешкодою для певних соціальних груп, наприклад, етнічних меншин, які можуть не володіти домінуючою мовою навчання.

– глобалізація і культурна взаємодія. В умовах глобалізації освіта сприяє обміну знаннями між різними культурами, що сприяє формуванню нових нових цінностей та культурних орієнтацій.

Складовими сучасної парадигми української освіти має стати розвиток освітньої системи, орієнтованої на нові потреби суспільства, вироблення нової системи цінностей, подолання технократизму освіти; забезпечення освітнього процесу новими методиками гуманістичного спрямування, орієнтація на цілісно-розумовий та морально-естетичний зміст навчання [2, с. 59].

Чинники соціокультурного аспекту освітньої діяльності відображають вплив соціального середовища, культури та традицій на процес навчання та виховання. Ось основні чинники, які впливають на освітню діяльність:

1. Соціальні норми та цінності. У кожному суспільстві існують соціальні норми та цінності, які впливають на освітню діяльність. Вони визначають, що вважається важливим у навчанні, які якості варто розвивати, і які знання передавати новим поколінням.

2. Культурна спадщина. Освітня система, зазвичай, спрямована на збереження та передачу культурної спадщини, включаючи мову, традиції, мистецтво, наукові досягнення. Вона допомагає розвивати культурну ідентичність особистості.

3. Етнічна та мовна різноманітність. У полікультурних суспільствах освітня діяльність має враховувати етнічні та мовні особливості різних груп населення. Це може впливати на програми

навчання, методи викладання та використання різних мов в освітньому процесі.

4. Сім’я та виховання. Родинні традиції та виховання відіграють важливу роль у формуванні ціннісних орієнтирів дитини, її ставлення до навчання та прагнення до освіти. Сім’я є першою соціокультурною інституцією, яка впливає на формування освітніх інтересів.

5. Релігія та вірування. Релігійні переконання можуть впливати на освітній процес, зокрема, на моральні та етичні аспекти виховання, а також на зміст освітніх програм. У релігійних суспільствах освіта може включати викладання основ релігійних традицій.

6. Соціально-економічне становище. Економічні умови життя родин часто визначають можливості для отримання освіти. Багатші родини мають більше ресурсів для якісної освіти, тоді як бідніші сім’ї можуть стикатися з обмеженнями щодо доступу до закладів освіти.

7. Засоби масової інформації та технології. Сучасні засоби масової інформації, включаючи Інтернет, телебачення та соціальні мережі, суттєво впливають на освітню діяльність. Вони не лише допомагають поширювати знання, але й формують соціокультурний контекст, у якому розвиваються учні.

8. Гендерні ролі. У багатьох культурах існують традиційні гендерні стереотипи, які можуть впливати на освітні можливості та вибір професійної діяльності для чоловіків і жінок. Освітні системи можуть або сприяти подоланню цих стереотипів, або підсилювати їх.

9. Інтернаціоналізація освіти. Сучасна освіта все більше орієнтується на глобальні стандарти, що пов’язано з процесами інтернаціоналізації, коли студенти й викладачі взаємодіють із представниками різних культур. Ці чинники створюють багатовимірний контекст для розвитку освітньої діяльності та впливають на те, якими є результати навчання та виховання у різних суспільствах.

Соціокультурні трансформації призвели до зміни очікувань щодо того, що освіта повинна надавати здобувачам, окрім професійних знань. У все більш складному і глобалізованому світі зростає визнання важливості не тільки професійних навичок (hard

skills) майбутніх фахівців, а і softskills – це критичне мислення, креативність, можливість вирішувати нестандартні проблеми, комунікабельність, вміння працювати в команді. Це спричинило відхід від традиційних моделей навчання, які налаштовані на заучування матеріалу, на користь підходів, що ґрунтуються на застосуванні методів активізації творчої діяльності, партнерської, інформаційно-комунікаційної взаємодії, дискусійних, проблемно-орієнтованих, проєктних методиках, поєднанні теоретичного і практичного навчання [3].

Розмірковуючи про особливості соціокультурної динаміки в Україні, фахівці роблять висновок про те, що нова структура узагальнених уявлень індивідів і соціальних груп про добро і зло, про схвалені й засуджені норми поведінки набуває властивостей тяжіння до нового стану соціокультурного простору, який відповідає партикулярним потребам повсякденної життєдіяльності. Формується легітимована культурою нова шкала цінностей, статусів, ролей, мережі взаємної довіри людей один до одного, індивідних і колективних лояльностей. Адаптація, легітимація нових цінностей і норм, саморегулювання і самоорганізація, творення нових традицій і формування нових світоглядних орієнтирів стають основними параметрами розвитку соціокультурного простору українського суспільства початку XXI ст. [4, с. 27].

Таким чином, соціокультурні аспекти освіти відіграють ключову роль у формуванні особистості та розвитку суспільства. Освіта є не лише процесом передачі знань, але й засобом, через який передаються цінності, норми, традиції та культурний досвід. Вона сприяє адаптації особистості до соціальних умов, розвитку критичного мислення та формуванню ідентичності.

Завдяки освіті людина здобуває здатність розуміти культурне та історичне багатство свого народу, а також вчиться толерантності та повазі до інших культур. Освіта стає засобом подолання соціальних бар’єрів і нерівності, допомагаючи суспільству досягати гармонії та прогресу.

Отже, соціокультурні аспекти освіти впливають не лише на індивідуальний розвиток, а й на суспільний – формуючи покоління, здатні до конструктивної взаємодії, розуміння і поваги культурного різноманіття.

Список використаних джерел:

1. Молодиченко В. В. Модернізація цінностей в українському суспільстві засобами освіти: (філософський аналіз). Київ : Знання України, 2010. 383 с.

2. Грегірчак Д. Б. Соціокультурні чинники розвитку сучасної освіти в Україні в контексті євроінтеграції. *Вища школа і ринок праці: інтеграція, модернізація, інтернаціоналізація* : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Мукачево, 19–21 жовт. 2016 р. Мукачево : Вид-во МДУ, 2016. С. 58–60.

3. Ладонько Л. С. Соціокультурні трансформації освітнього середовища. *Імперативи економічного зростання в контексті реалізації Глобальних цілей сталого розвитку :* V Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Київ, 23 квіт. 2024 р. URL: https://stud.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/27119/1/IMPER_2024.pdf (дата звернення: 26.10.2024).

4. Кіт М. Трансформація освіти в контексті соціокультурної динаміки XXI століття: виклик-відповідь. *Вища освіта України*. 2020. № 3. С. 26–32.

Вікторія Власова,
здобувачка ІІІ рівня Phd,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ РЕПРЕСОВАНИМИ ЖІНКАМИ В ПЕРІОД СТАЛІНСЬКОГО ТЕРОРУ

Питання збереження власної національної ідентичності у критичних умовах – одна з ключових проблем, яка постала після

поразки Української революції 1917–1921 років. Ця проблема поступово поглиблювалась, зважаючи на процеси русифікації та масових репресій під більшовицькою окупацією. Подібні процеси відбувались як у міжвоєнний період, так і в післявоєнний. Пропонуємо розглянути цю проблему у контексті збереження української ідентичності репресованими жінками в ув'язненні.

Після захоплення влади в Україні більшовиками під загрозою арешту чи розстрілу опинилось багато колишніх активних учасників визвольних процесів 1917–1921 років. Короткий період «українізації», завершився у 1928 році, і радянська влада почала широкий наступ на будь-які прояви національного характеру в захоплених республіках. Через систему радянських виправно-трудових таборів – Головне управління таборів (рос. «ГУЛАГ»), пройшло чимало українських діячів. Зупинимось саме на жіночій частині ув'язнених та їхніх практиках збереження української національної ідентичності.

Ми можемо виділити декілька основних практик, які допомагали жінкам у важких умовах зберігати своєрідний ментальний зв'язок з батьківщиною. Адже більша частина таборів була розташована у віддалених частинах Радянського Союзу, й таким чином жінки опинялись поза Україною на довгі роки, з обмеженими можливостями листування чи отримання актуальної інформації про стан справ у рідному краї.

Перший спосіб – це підтримка спілкування в умовах ув'язнення з жінками своєї національності. Про подібне зазначає зв'язкова Української Повстанської Армії Омеляна Войцеховчи-Рафальська, яка була ув'язнена радянською владою у 1949 році. Вона наголошує, що чи не кожна з українських дівчат, які перебували поряд, ставали дня неї сестрами [1]. Про цінність спілкування зі своїми співвітчизницями зазначає також і Надія Суровцова – перекладачка, урядовиця державних структур Української Центральної Ради та Гетьманату, яку було заарештовано в 1927 році: «Нас ізолювали начебто цілком ідеально. Але ми знали, хто де сидить, статті, пункти, минуле, партійне, часом навіть родинне становище в'язнів. Ми знали,

хто хворів, хто голодував. Повз нас не проходили смерті, хоч як ретельно їх приховували» [2, с. 255].

Проаналізувавши спогади цих жінок, ми можемо зробити висновок, що практика підтримки спілкування між українками була не лише психологічним захистом, а й мала більш практичне значення. А саме, організація у групи давала набагато кращий шанс на виживання, можливість протистояти нападам інших в'язнів у випадку сутичок [3, с. 302]. Найкраще подібну практику висвітлила у своїх спогадах Галина Коханська – керівниця жіночої розвідки УПА: «Майже з перших днів у наш барак з інших приходили дівчата шукати землячок та знайомих, щоб щось дізнатись про своїх рідних та друзів» [4, с. 254].

Друга форма збереження національної ідентичності – святкування традиційних для українського народу релігійних свят, а саме Різдва чи Великодня. Цікавими є спостереження подібного серед українок з погляду іноземців. Наприклад, німкеня Валлі Шліс зазначає: «Звичайно спільною молитвою українок проводила котрась із інтелігенток. У нашому бараку це була старша около 50-літня жінка… Окрім того, українки носили на шиї хрестик, зроблений із зубних щіточок» [5]. Ці духовні практики допомагали моральному й психологічному стану, а також були засобом спілкування, встановлення міжособистісних зав'язків. Також Шлісс описує, що підготовка до свят, власне саме святкування допомагало краще впоратись з тиском важкої праці та монотонних буднів в ув'язненні. Жінки одягали найкращий одяг, який мали, діставали заховані вишиті рушники: «Свят-Вечором порядкували в'язні-українки. Притягали всіх, хто тільки жив у бараку. Байдуже, чи був їх вірування та чи взагалі вірив у Бога». Цінним є спогад Валлі Шліс про те, чого ж саме найбільше бажали жінки під час спільної молитви. «Звичайно промовляли українки про боротьбу України та віру в її визволення. Мені здається, що їх національні почування не гасли, а кріпнули. Оця їх сила притягала й нас» [5]. Отже, подібне дотримання традицій, символізувало зв'язок з батьківщиною, підкреслювало збережений

потяг до чогось духовного, й масштабнішого за щоденну обтяжливу мету виживання.

Наступний прояв підтримки національної ідентичності – це пісні. Про подібне неодноразово згадує Войцехович-Рафальська: «Наші улюблені пісні були: Оксано, Оксано, я чую твій голос, Його з України мені вітер приніс…, співали «Любіть Україну» на слова Сосюри». У виборі й вподобанні пісень невільниць прослідковується туга за батьківщино та намагання підкреслити власну етнічну ідентичність [1].

Більш практичний спосіб збереження національних особливостей у таких умовах – це вишивання. Надія Суровцова згадує, що займалась вишиванням до Великодня, й це виходило в неї настільки вдало, що навіть у неї з'явились «замовлення»: «Якийсь ясноокий хлопчина через паркан передав сорочку, нитки, й попросив вишити йому волошки». Окрім цього, Суровцова зазначає, що подібне заняття могло виконувати й більш практичну функцію, а точніше виступати засобом заробітку, коли вправну вишивальницю інші в'язні за плату або харчі просили вишити певну річ [2, с. 276]. Подібну практику бачимо і у спогадах Шліс: «Українки дуже любили вишивати. Я подивляла все їх запопадливість. Коли бракувало ниток, тоді розпорювали якусь стару шматку, нитки навивали на клубок і тим вишивали. З нічого нераз виходив мистецький твір! Кожна з них це вміла» [6].

Про більш творчий прояв національної ідентичності свідчить ще одна форма діяльності жіноцтва у таборах – постановка вистав. Про це можемо прочитати у спогадах Ольги Сподарик – членкині УПА, яка описує подібні епізоди, як те, що неймовірно яскраво розбавляло буденне табірне життя. Теми обрані для вистав майже завжди були пов'язані з українською культурою, як символом рідного, але поки недосяжного. «Деколи дівчата готували вистави. Серед в'язнів були артистки, то вони керували аматорським гуртком. Пам'ятаю, на виставу «Запорожець за Дунаєм» зібралось багато навіть вільнонайманих. Шапки козацькі з хусток робили, а сорочки дівчата самі вишивали» [7, с. 605]. Постановка вистав була чи не

найцікавішим заняттям під час табірного дозвілля, яка поєднувала можливість підготувати щось, що пов’язане з рідними літературними сюжетами, і відволіктись від буденної роботи, проявити свої таланти.

Таким чином, жіноча історія періоду сталінських репресій покликана продемонструвати нам чисельні прояви боротьби та протистояння жінок репресивній системі. Одна з таких форм – спроба зберегти свою національну ідентичність попри все. Жінки збирались у групи за національною належністю, організовували систему взаємодопомоги, практикували святкування українських релігійних свят, проводили спільні молитви, співали українські пісні, вишивали. Цим самим українські жінки не лише демонстрували психологічну стійкість у важких умовах, а й виокремлювали себе в багатонаціональному середовищі таборів ГУЛАГу, окреслювали уявний національний «кордон».

Список використаних джерел:

1. Войцехович-Рафальська О. Нас було десять тисяч у Кенгірі. *Наше життя*. 1992. № 2. С. 7–9.

2. Суровцова Н. В. Спогади. Київ : Видавництво ім. О. Теліги, 1996. 432 с.

3. Епплбом Е. Історія ГУЛАГу / пер. з англ. А. Іщенко. Київ : Києво-Могилянська Академія, 2006. 512 с.

4. Коханська Г. З Україною в серці: спогади. Львів; Торонто: Літопис УПА, 2008. Т. 9. 402 с.

5. Шліс В. Молитва у Воркуті. *Наше життя*. 1957. № 1. С. 4.

6. Шліс В. Неділя у Воркуті. *Наше життя*. 1956. № 9. С. 6–9

7. Літопис нескореної України: документи, матеріали, спогади : в 5 т. / за ред. Я. Лялька. Львів : Просвіта, 1993. Т. 1. 797 с.

Віктор Гудзь,
доктор історичних наук, професор,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

МЕЛІТОПОЛЬСЬКА «ПРОСВІТА» НА ЗОРІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

З кожним роком історичного поступу Української держави все більш очевидним стає непроминуще значення подвижництва громадських організацій, які наближували незалежність України та актуальність дослідження цих сторінок історії. Першу узагальнюючу роботу з історії партій і рухів на Запоріжжі опублікував Ф. Турченко [1]. Розвідку з історії Мелітопольської «Просвіти» здійснили В. Гудзь і К. Самсонова [2].

Метою нашого дослідження є аналіз діяльності «Просвіти» у Мелітополі на зламі 1980-х – 1990-х років.

Ще 13 січня 1989 р. Запорізький обком КПУ організував установчі збори Товариства шанувальників української мови (ТУМ), намагаючись просунути керівником його свого висуванця. Але збори обрали українського патріота, професора Запорізького держуніверситету Віктора Чабаненка. Водночас йшло відродження Товариства української мови (ТУМ) ім. Тараса Шевченка в регіонах, зокрема, у Мелітополі.

Установчі збори Мелітопольського міськрайонного об’єднання Товариства української мови, які організували учасники гуртка шанувальників української мови на чолі з редактором міської газети «Серп і молот» С. Ткаченком, відбулися 25 квітня 1989 року [3, арк. 1]. Керівником ТУМ був обраний доцент місцевого пединституту Віктор Ґудзь. На момент реєстрації Головною радою Товариства (13 червня 1989 р.), у мелітопольське міськрайонне об’єднання входило 9 осередків – всього 87 чол. [3, арк. 1]. Серед засновників Мелітопольського ТУМ були поети Олег Гончаренко, Віра Кулішова, вчителі Т. Дроздинська, М. Семенченко, лікар В. Ринковенко, вчений-біолог В. Бленда, робітник В. Пітерський та ін. [3, арк. 1–2].

Завдяки вимогам відродженої з ТУМ «Просвіти», зокрема депутата міськради В. Гудзя, вже в 1990 р. значно побільшало україномовних назв вулиць, установ, торгівельних закладів тощо. Члени «Просвіти», отримавши списки майбутніх першокласників, зібрали підписи батьків і добилися створення українських класів. За їх наполяганням і сприянням свідомих директорів шкіл створена перша національна гімназія у Мелітополі і українська школа у Костянтинівці. Проте комуністи в держорганах та частина депутатів гальмували впровадження Закону про мови та чинили тиск на батьків, частина з яких забрали заяви. Промовиста інформація в газеті НРУ «Возрождение» про спробу відкрити у 1989 р. єдиний у місті україномовний клас: «Думаєте, від охочих відбою не було? На жаль, це не так. За словами директора школи Левінок Ж., їй довелося вести переговори-вмовляння з батьками все літо. 1 вересня відкрили клас, у якому лише 12 учнів» [4].

Товариство також видавало свою газету за редакцією В. Гудзя (згодом М. Дуденка) – «В сім'ї вольній, новій», а з вересня 1990 р. – «Вересень» (спільно з утвореним цього місяця осередком НРУ у складі «Просвіти». Всього за 1989–1990 рр. вийшло 5 номерів цієї газети тиражом до 300 примірників. Газета, спогади та інші матеріали свідчать, що діяльність просвітян мала широкий розголос у місті і районі.

Аналіз звіту Мелітопольського ТУМ за травень 1989 – лютий 1990 рр. виявив значну питому вагу саме політичних акцій організації, які були невіддільними від власне просвітницької роботи. Так, представники ТУМ за цей період взяли участь у 4-х мітингах НРУ в Києві, організували мітинг за незалежність України 1 жовтня в Мелітополі, взяли участь у 5 дискусіях з питань виборчого і мовного законодавства, національної політики, ситуації в місті і країні в політичному клубі «Діалог». Водночас проведено близько 50 лекцій в установах, закладах і на підприємствах, 36 виступів у пресі та 3 – по міському радіо, випущено 3 номери власних газет [5].

Результативною була культурно-просвітницька діяльність мелітопольської «Просвіти». На вимогу членів ТУМ та осередку

Спілки письменників вулиці Жданова надано ім’я місцевого письменника Павла Ловецького. За дописом у часописі «ТУМ», у березні 1990 року у палаці культури імені Т. Г. Шевченка Товариство провело урочистий захід: «Уклін тобі, Кобзарю!». Школи міста і району в цей вечір показали багату і цікаву виставку художніх виробів. Самодіяльні художні колективи: хор інституту механізації сільського господарства і ансамбль бандуристів «Джерела» під орудою З. Кривошей дали цікавий концерт [5].

Взагалі «Мелітопольські вечори» «Просвіти» з просвітницьким і музично-пісенним змістом, вернісажами на центральній площі Перемоги були яскравою прикметою дозвілля містян на зорі незалежності. Результативною була робота секції екології ТУМ (керівник – ст. викладач МДПІ М. Дуденко). Ентузіасти провели захід «Зелений міст», організували поїздку гостей зі Львова, на острів Хортицю, навесні возили овочі із Криму у регіони, вражені Чорнобилем, влаштували аукціони на допомогу ліквідаторам чорнобильської аварії, провели екологічні суботники на берегах р. Молочної, у лісопарку.

М. Дуденко проводив природоохоронні акції, друкував листівки та плакати, брав участь у пікетах «Просвіти» і НРУ аж поки не був звільнений з роботи. Міська влада позбавила просвітян «Тарасової світлиці», впорядкуваної в палаці культури ім. Т. Шевченка для своїх засідань, та передала її національним товариствам.

Конфлікт між міськкомом КПУ, який продовжував «кермувати» в місті, і мелітопольською «Просвітою» наростав. Адже Товариство виступило проти проекту «Закону про мови народів СРСР» і підтримало протестну заяву народних депутатів СРСР від України, зібравши на пікетах понад 500 підписів на її підтримку [6]. «Просвіта» міста звернулася також на підтримку рішень Установчого з’їзду Народного руху у вересні 1990 р. [7]. Голова організації В. Гудзь у грудні 1990 р. вийшов з КПРС і, попри спроби звільнення з боку партапарату і ректорату, продовжив відстоювати національну ідею.

Активність Товариства занепокоїла «батьків міста», якими відчували себе перший секретар міськкому КПУ В. Томашевич та його підлеглий П. єльчев (засланий член «Просвіти»). На звітно-виборчу конференцію міськрайонного ТУМ «Просвіта» у лютому 1991 р. вони, разом із заввідділом освіти, привели понад два десятки вчителів, яких напередодні оформили членами організації, і спробували замінити голову товариства на керовану особу [8]. Але маріонетки опинилися в меншості, тож утворили вчительську групу «В сім'ї вольній, новій» під контролем міськкому партії, тоді як «Просвіта» продовжила орієнтуватися на національно-державницькі цінності.

Отже, діяльність мелітопольської «Просвіти» в роки «перебудови» на зросійщеній Мелітопольщині мала послідовну національно-демократичну спрямованість й істотно вплинула на українську самоідентифікацію населення та політичний клімат міста, ставши матрицею формування кількох партій, козацтва, українських церковних громад тощо.

Список використаних джерел:

1. Турченко Ф. Г. Запоріжжя на шляху до себе… Минуле і сучасність в документах та свідченнях учасників подій. Запоріжжя : Просвіта, 2009. 368 с.

2. Ґудзь В. В., Самсонова К. С. З історії відродження товариства «Просвіта» на Мелітопольщині. Materiály X mezinárodní vědecko-praktická konference «Věda a vznik– 2013/2014». Díl 16. Historie. : Praha. Publishing House «Education and Science» s.r.o С. 15–19.

3. Архів Мелітопольської міської організації «Просвіта» ім. Тараса Шевченка. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 2.

4. Возрождение (Мелитополь). 1990. № 13. Январь.

5. В сім'ї вольній, новій... Орган Мелітопольського міськрайонного товариства української мови ім Т. Г. Шевченка (РУХ). 1990. № 2, березень.

6. В сім'ї вольній, новій... № 3, червень.

7. Звернення Мелітопольського міськрайонного об’єднання Товариства української мови і культури імені Т. Г. Шевченка до мелітопольців. Вересень1989 р. Приватний архів Віктора Ґудзя.

8. Мелітопольські комуністи «виходять з окопів». РУХ (Запоріжжя). 1991. № 1(10). Березень.

Алла Добридень,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗМІНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПЕДАГОГІЧНУ ПРАКТИКУ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Сучасні соціокультурні зміни, зумовлені процесами глобалізації, цифровізації та зростанням міжкультурних комунікацій, істотно впливають на всі сфери суспільного життя, включаючи освіту. Динамічні трансформації у ціннісних орієнтирах, культурних практиках і соціальних очікуваннях створюють нові виклики для педагогів, вимагаючи змін у підходах до викладання та організації освітнього процесу. У зв’язку з цим виникає необхідність теоретичного осмислення впливу соціокультурних процесів на педагогічну практику та визначення ефективних шляхів адаптації до нових умов.

Мета дослідження полягає у вивченні впливу соціокультурних змін на педагогічну практику, аналізі викликів, з якими стикаються педагоги, а також у визначенні можливостей, що дозволяють поліпшити освітній процес у відповідь на нові суспільні запити.

У сучасному світі стрімкий розвиток цифрових технологій став однією з визначальних тенденцій, яка впливає на освітню сферу, змінюючи як форми, так і методи навчання. Дослідження показують, що інтеграція цифрових інструментів в освітній процес дозволяє підвищити якість засвоєння матеріалу завдяки використанню візуальних та інтерактивних компонентів, які стимулюють активне

навчання і підвищують мотивацію учнів. Разом з тим, цей процес вимагає від педагогів оволодіння новими компетенціями, серед яких – знання цифрових платформ, здатність адаптувати матеріали до онлайн-форматів та використання інноваційних методик, таких як гейміфікація, інтерактивні опитування та віртуальні лабораторії. Досвід зарубіжних країн свідчить про позитивні результати у використанні цифрових технологій, зокрема, у покращенні комунікації між учнями та педагогами, а також у можливостях індивідуалізованого підходу до кожного учня.

Ще один важливий аспект впливу соціокультурних змін на педагогічну практику – зростання культурного розмаїття у шкільному середовищі. У зв'язку з цим, виникає потреба у запровадженні підходів, орієнтованих на інклюзивність та культурну чутливість. Наприклад, у багатьох країнах Європи вже впроваджено практику навчання, яка враховує культурні особливості учнів, включаючи адаптацію навчальних матеріалів і формування міжкультурної компетенції серед педагогів. Це сприяє створенню толерантного та інклюзивного освітнього середовища, в якому учні різних етнічних, релігійних та культурних груп почуваються прийнятими і рівноправними. Зокрема, важливими є методики, які сприяють взаєморозумінню, що допомагає уникати конфліктів та підвищує рівень емпатії серед учнів [1].

Соціокультурні зміни також створюють виклики у сфері формування критичного мислення та інформаційної грамотності, особливо на тлі зростаючої кількості дезінформації у медіа. У зв'язку з цим важливою складовою педагогічної практики стає навчання учнів критично оцінювати інформацію, яку вони споживають, а також розуміти роль медіа у формуванні громадської думки.

Дослідження показують, що впровадження медіаосвіти у шкільних програмах допомагає молоді розпізнавати маніпуляції, що робить їх стійкішими до інформаційного впливу та сприяє формуванню свідомих громадян. Педагоги при цьому грають ключову роль, оскільки вони не лише знайомлять учнів з основними

принципами медіаграмотності, але й слугують моделлю для розвитку критичного підходу до інформації.

Крім того, одним із викликів, що виникає у зв'язку із соціокультурними змінами, є необхідність адаптації педагогічних практик до сучасного стилю життя учнів, який характеризується швидкими темпами та інформаційним перенасиченням. Для забезпечення ефективності навчання педагоги змушені використовувати нові підходи, які дозволяють учням засвоювати матеріал в умовах дефіциту часу та емоційного виснаження. В цьому контексті актуальними стають інтегративні підходи, що включають комбінування дисциплінарних знань з прикладними навичками, а також методики проєктного навчання, які допомагають учням формувати навички планування, комунікації та розв'язання проблем [2].

Загалом, соціокультурні зміни надають освітянам можливості для вдосконалення освітніх підходів. Вони створюють передумови для інтеграції інновацій, орієнтованих на сучасні потреби суспільства, що дозволяє забезпечити розвиток різнобічно освічених та соціально відповідальних особистостей.

Список використаних джерел:

1. Amy J. Samuels Exploring Culturally Responsive Pedagogy: Teachers' Perspectives on Fostering Equitable and Inclusive Classrooms. URL: https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1166706.pdf (дата звернення: 28.10.2024).

2. Jason D. Gold. Cognitive and Sociocultural Perspectives: Approaches and Implications for Learning, Teaching and Assessment. *The European Journal of Social & Behavioural Sciences.* URL: https://www.europeanpublisher.com/en/article/10.15405/ejsbs.301 (дата звернення: 28.10.2024).

3. Ігнатенко Н. Світові тенденції соціокультурних змін та їх вплив на модернізаційні процеси в освіті. *Витоки педагогічної майстерності*. URL: http://sources.pnpu.edu.ua/article/view/250347 (дата звернення: 28.10.2024).

Леся Мартинюк,
викладач, Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради»

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

Соціальна детермінованість змін у системі вітчизняної освіти є головним чинником, що визначає зміст та напрям освітянських реформ. Тому аналіз соціокультурного виміру найбільш загальної основи модернізації освіти – філософсько-освітньої парадигми – має пріоритетне значення для розуміння стратегії та спрямованості розвитку вітчизняної освіти.

«Філософія», «освіта», «філософія освіти», «особистість», «культура», «творчість», «інновації» – це ключові поняття, які окреслюють проблематику, пов’язану зі змінами в сучасному освітньому просторі і потребою формування нового типу особистості, здатної пристосуватися до мінливих умов соціального середовища. Філософія освіти – галузь філософії, що досліджує ідею освіти та її сутність як соціокультурного феномену відтворення та розвитку суспільства; визначення цілей, цінностей, ідеалів освіти і освіченості; результатів освіти та критеріїв їх оцінки. У сучасній Україні «філософію освіти» визначають як сукупність світоглядних теорій (ідей), які зумовлюють методологію виховання і навчання, становлення відповідного типу особистості.

Сьогодні існує три концепції освіти, пов’язані з напрямами сучасної філософії освіти:

1. Концепція гармонійної цілісності – сприяє реалізації ідей створення єдиної, цілісної, гармонійної теорії педагогіки і централізованої системи управління освітою.

2. Релятивістсько-плюралістична концепція, яка визнає необхідність застосування принципів плюралізму, педоцентризму та

релятивізму в педагогічній діяльності, пріоритетність ролі індивідуальних інтересів над громадськими.

3. Синтетична концепція, яка поєднує обидві попередні концепції освіти, визначаючи, що загальні, громадські інтереси в педагогічному процесі мають бути мінімальними.

Ідеї першого напряму застосовуються для розв'язання проблем сучасної педагогіки, а саме для подолання розриву між предметами, що вдосконалюються, та вирішенням важливих суперечностей педагогічного процесу. Важливою невирішеною проблемою у педагогічному процесі є проблема пріоритетної ролі вчителя у його взаємодії з здобувачем освіти, дорослого з дитиною. Домінування монологічної форми викладання навчального матеріалу сприяло відведенню здобувачу освіти в основному пасивної ролі об'єкта педагогічного процесу, надаючи його інтересам другорядного значення.

Другий напрям філософії освіти виходить з протилежних щодо першого напрямку вихідних принципів. Він полягає у перевазі особистісних цінностей над загальними. Цей напрям характеризується особливим ставленням до здобувача освіти як до основного суб'єкта педагогічного процесу. Таке ставлення вимагає від викладача вироблення методик, за допомогою яких можна максимально розкрити специфічні для кожного здобувача освіти здібності.

Третій напрям філософії освіти виник як реальна потреба подолати пріоритетну роль вихідних принципів двох попередніх напрямів і здійснити такий синтез їх позитивних ідей, який дав би можливість краще вирішити основні проблеми сучасної освіти, а тим самим й інші найважливіші проблеми людства. Вихідним положенням цього напряму філософії освіти є те, що жодна із сторін суперечностей педагогічного процесу не повинна мати пріоритетного значення щодо іншого (треба виходити з найважливішої ролі обох).

Безумовно, освіта завжди підпорядковується конкретним вимогам суспільства, нерідко ігноруючи прогресивні здобутки філософської та педагогічної теорії. Про це свідчить підпорядкування

завдань освіти лише інтересам підприємництва, досягненню ділового успіху, що упродовж тривалого часу домінувало в системі освіти США та деяких європейських держав. Але очевидно, що без культурної, духовної, моральної людини досягнення науково-технічного прогресу мало чого варті, більш того, можуть бути навіть загрозливими, адже людина озброєна засобами масового знищення та руйнування представляє велику небезпеку.

Науково-технічний прогрес диктує свої вимоги освіті, в основі яких закладена ідея необхідності оволодіння технічними знаннями і використання технічних новацій, активне втілення їх у практику. Технократичне мислення стало домінуючим в організації всієї системи освіти і виховання. Прихильники сучасного технократичного підходу визнають той факт, що інформаційне суспільство викликає необхідність формування нового типу інтелекту, здатного охопити нову інформаційно-технічну реальність. Звідси вимога сфокусувати зміст і методику освіти на формуванні раціональних умінь оперування інформацією, оволодіння комп'ютерними технологіями, вмінням мислити професійно-прагматично.

Їхні опоненти, прибічники гуманістичного підходу, вбачають причини і зміст кризи сучасної освіти в її дегуманізації, в її перетворенні на інструментальну категорію виробничих та ринкових відносин. Відповідно, освіта під тиском індустріального технократизму і ринкового утилітаризму втрачає гуманістичний сенс і перетворюється на утилітарне навчання вузькому спектру професійно необхідних знань, вмінь і навичок.

Новітня парадигма освіти має бути гуманістично орієнтованою, спрямованою на формування основ морально-демократичної поведінки, відповідати ідеалам розуму, краси і добра, гуманістично орієнтованими мають бути всі освітні дисципліни. Нова соціокультурна реальність вимагає нового рівня філософського осмислення змісту та форм освіти і освітніх взаємодій, відходу від парадигми «абстрактної людини» та «індустрії» в освіті до парадигми особистісно орієнтованого навчання, спрямованого на формування

особистості, здатної до вільного дискурсу (спроможної не лише сприймати, а й критикувати), до саморефлексії та саморозвитку.

Сучасна філософія освіти спрямовує зусилля на створення таких моделей освітнього процесу, в яких значущою буде його гуманітарна складова, його орієнтація на толерантність та збалансованість сцієнтичного та гуманітарного змісту. Практичне значення філософії освіти визначається її здатністю давати імпульси освітнім процесам. Філософія освіти, синтезуючи, узагальнюючи і розширюючи дані емпіричних наук, генерує науково обґрунтовані парадигми освіти, які «протягом певного часу дають модель постановки проблем і їх рішень науковому співтовариству.

Важливим соціокультурним аспектом сучасної філософсько-освітньої парадигми є зміна соціальної ролі та статусу освітньої діяльності. Цей процес пов’язаний, передусім, з основними характеристиками інформаційного суспільства, яке не знає стабільності і ґрунтується на використанні знань (інформації) як основного ресурсу функціонування та розвитку. Освітні новації парадигмального характеру, детерміновані вказаним процесом, акцентуються в основному у двох сферах. По перше, це характеристика освітньої діяльності не як обмеженої соціальної сфери, а як постійного елементу життєдіяльності людини та суспільства, що охоплює всі соціальні сфери. По-друге, це розширення синергетичної методології у визначенні характеристик сучасної філософсько-освітньої парадигми, яка широко використовується під час адаптації культурологічного підходу при дослідженні інформаційного суспільства.

Відтак, освіті надається моделююча та системостворююча соціальна роль, вона перетворюється на вирішальний механізм впливу на розвиток суспільства в умовах невизначеності та мінливості тенденцій розвитку та перспектив вирішення глобальних проблем. З практичного боку обґрунтовується необхідність побудови неперервної системи освіти і власне організованої в масштабах всього суспільства неперервної самоосвіти – ідея, що змикається з вихідним положенням соціально-філософської концепції суспільства освіти.

Список використаних джерел:

1. Опольська М. В., Челомбітько Т. В., Міршук О. Є. Філософські основи сучасної парадигми освіти. *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 1. С. 136–143.

2. Філософія освіти і науки : навч. посіб. / І. С. Алексейчук та ін. ; 2- ге вид. переробл. та доповн. Слов'янск, 2019. 365 с.

3. Шаповал А. П. Соціокультурний вимір сучасної філософсько-освітньої парадигми. *Грані*. 2018. Т. 21. № 9. С. 124–130.

В'ячеслав Падалка,
викладач, Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради»

СУСПІЛЬСТВО, ПОЛІТИКА, МОРАЛЬ

Як відомо всім, людина – істота суспільства. Постійна взаємодія індивідів є способом існування людства. Але яке місце в цьому процесі займають такі важливі інституції форми суспільного життя, як політика й мораль? Як вони впливають на суспільне буття людства? Якщо враховувати, що найдавнішою формою суспільної свідомості поряд з релігією є мораль, то політика як діяльність у сфері власних відносин виникає разом із першими цивілізаціями.

Давайте розглянемо їх взаємозалежність протягом історії . Це необхідно, щоб зрозуміти чи є у людства шанси на виживання, чи є у нього майбутнє.

Чим відрізняються між собою мораль і політика? Різниця їх полягає в тому, що політика орієнтована назовні, на досягнення певної мети. Мораль же має більш суб'єктивне начало та оціночний характер. Вона виступає як нормативна основа для самоорганізації суспільства, а також будь-якої діяльності людини. Мораллю проникнуті всі сфери життя суспільства, всі суспільні інституції. Будь-яка діяльність людини або соціальної групи піддається моральній оцінці.

З початком історії людства мораль органічно вписувалась в природнє життя людей. Була способом виживання давніх спільнот та мала релігійний характер. З появою перших цивілізацій виникають перші етичні вчення, які намагаються обґрунтувати божественне начало моральних настанов. Їх характерною рисою є те, що вони мають цілісний ідеалістичний характер. Мораль не виділяється від інших форм духовного життя. Тому мораль і політика вважаються еманацією божественного начала, яке привнесено в організацію суспільного життя. Тобто мораль і політика проникнуті єдиним духовним смислом і тому, як вважав давньогрецький філософ Платон, мораль не є приватною справою, а є мудрою державною політикою, яку здійснює вихована і підготовлена духовна еліта суспільства. Всі приватні інтереси підпорядковуються державним [1].

Божий задум вважається одночасно правовим і моральним. Поняття свободи вибору обґрунтовується тільки в класичну, християнську епоху. Обгрунтовується католицьким теологом Томою Аквінським (XIII ст.). Це поняття обґрунтовує католицький теолог Тома Аквінський у XIII ст., при цьому він вважає, що свій моральний вибір людина повинна робити на користь добра, втіленням якого є Божественний закон. Тому влада земна є продовженням божественного порядку. Цей порядок законсервований в жорсткій соціальній структурі: свістська та церковна влада і народ. Повна монополія церкви на всі сфери суспільного життя.

В епоху ренесансу (XIV–XVI ст.) починається перехід до дуалістичного погляду на будову світу. Поряд з християнським світоглядом, заявляє про себе гуманістичний. Його представники Петрарка, Лоренцо Валла, Піко Делла Мірандола наділяли людину правом на зимне щастя, на власну гідність та вибір своєї долі. Цінність земного життя надає культурі ренесансу більш «чуттєвого змісту». Матеріальне більше не є гріховним. Поняття матеріальної вигоди та політичної доцільності більше не приховується за релігійними догматами. Про це говорять політичні настанови Нікколо Мак’явеллі про те як захопити владу та її утримати про те що страх

підданих перед владою є нормою політичного життя і більш корисний. ніж добре ставлення до влади [9].

В епоху раннього модерну XVII–XVIII ст. остаточно перемагає раціоналізм в науці і прагматизм в етиці соціальних відносин. Етика виходить за рамки релігійного світогляду, вона більше не впливає на моральне життя суспільства і стає частиною теоретичних досліджень та академічних дискусів.

З появою централізованих держав в Європі більш важливими формами регуляція суспільного життя стають політичні інституції: держава і право. Саме вони повинні долати суспільний хаос у вигляді агресії та насилля. Але політична еліта у вигляді суверенних монархій сама використовує владу на свою користь, вона важчає своєю високою місією нести закон в маси. Але не моральні норми, а тільки страх перед законом стають головними факторами стримування егоїстичної природи людини.

Протягом подальшої історії певна близькість у відносинах моралі і політики залишається. Це пов'язано з тим, що вони відносяться до сфери соціального вибору і тому достатньо мінливі й рухомі. Їх зміст зумовлюється, як історичними, так і соціокультурними факторами, а також суб'єктивними уявленнями. Але в який бік була спрямована ця динаміка і зміни в морально політичному житті суспільства? Чи бачимо ми позитивні зміни в моральних відносинах і що є їх критеріям? Вважається, що ним може бути проблема збільшення або зменшення кількості насилля. Адже вся історія людства проникнута соціальними конфліктами на різних рівнях які супроводжуються горем, стражданням, руйнуванням сталого укладу життя. У чому причина? Чи дійсно вона в агресивній природі людини? Цей песимістичний погляд на сутність людини поширюється в XIX–XX ст. Так, Зигмунд Фройд припускає, що в людини безупинно виробляється агресивна енергія, яку вона періодично викидає іноді навіть без причини [3].

Цю думку взяла за основу екзестинційна етика та література XX ст. (А. Камю). Дві світові війни начебто ще більше підтверджують абсурдність світу та відсутність сенсу існування людини, її здатність

на будь-які немотивовані моральні вчинки. Таким чином світ виглядає деструктивним, а мораль не дієвою. Ні модерні революції, ні поширення ліберальних ідей, ні зміна політичних еліт не змінили пріоритету матеріальних цінностей над мораллю.

Модерні еволюції XVIII–XIXст. Останні все більше втрачають свій престиж, остаточно зникає їх християнський ореол святості. Моральні норми стають засобами маніпуляції в політичному житті, розбещення та цинізм влади веде до розбещення мас. Користь і жадоба як дійсні мотиви приховуються за моральною риторикою. Поняття: сумління, добро, зло, справедливість, честь і гідність втрачають свій реальний зміст і стають макіяжем для цинічних вчинків. Такі поняття, як «Ти повинен» «Ти не повинен, як моральні імперативи все менше визначають поведінку людей».

Якщо ні релігійні, ні моральні цінності не контролюють життя в суспільства. то залишається тільки право сили – в цьому полягає головна духовна криза, яка все більше поглиблюється з часом. Таким чином, мораль перетворюється на служницю політики, виправдовуючи її хитросплетіння.

Питання про добро і зло вирішується не в поняттях моральної свідомості а в категоріях політичної доцільності. Вона передбачає: все, що сприяє досягненням політичної мети є благом, а все, що перешкоджає є злом. Політична мета виправдовує будь-які засоби її досягнення. Під цим гаслом відбувається найкривавіші події в XX ст. революції, війни, голокости, терор, зміст яких лежить в площині насилля.

Дослідження останнього часу доводять його основні причини, до яких належить: прагнення до особистого або ідеологічного домінування і володіння над всіма ресурсами насилля. Насилля може бути не тільки фізичним, а й духовним, не завжди помітним, але за наслідками не менш небезпечним і трагічним. Чим більше глобалізується світ, тим більше постає проблема гібридного насилля шляхом тиску та маніпуляцій над свідомістю людини.

Невже немає позитивної динаміки в сфері суспільної моралі? Є, але вона має зовнішній характер, наприклад, в наш час було просто

неможливо, як то було у XVIII ст. Побачити натовпи людей, які приходять у святковому бранні з маленькими дітьми, щоб подивитись на площі катування злочинців.

До позитивної соціальної аналітики з боку сучасних науковців можна віднести працю американського мікробіолога Стівена Пінкера «Добрі янголи людської природи» [7]. На основі статистичних даних за двісті років він робить висновок що кількість насилля на землі зменшилась, він називає п’ять факторів зменшення насилля, які вплинули на це: поява великих централізованих держав, капіталізація економіки, глобалізація світу, фемінізація, посилення влади розуму, та раціоналізація всього життя.

Як бачимо, серед них немає важливого морального фактора – гуманізації суспільної свідомості. Насилля зменшується за суто прагматичними причинами, політичним утилітаризмом, «Корисність» витісняє моральність на бік суспільного життя – згадаємо всім відомі твори Дейла Карнеги з практичної психології – всі вони побудовані на теорії «розумного егоїзму» (цю ідею було висунуто у XVIII ст. в епоху просвітництва).

Сутність у користі та вигоді моральної поведінки, в подвійних стандартах та їх доцільності для досягнення успіхів в бізнесі, спілкуванні, в особистих стосунках. Про внутрішню моральну мотивацію та відданість моральному закону не іде ніякої мови. «Категоричний імператив» І. Канта згадують тільки на лекціях з етики. На думку відомого гуманіста XX ст. А. Швейцера, вся історія етичної думки зводиться до моральних повчань, до переліку чеснот, які повинна мати людина. Наприклад, як бізнесмен чи політик можуть узгодити принципи власної професії з принципами моральності. На жаль, всі праці з етики не дають відповіді на ці питання. І то тому А. Швейцера задається риторичним питанням про те чи додає мислення про етику більше етики в нашому житті? [5].

Проблему дегуманізації культури в середині XX ст. підіймають також твори Ортего-і-Гасета. Так, у праці «Повстання мас» відзначається небезпека від знищення елітарної культури та появи масової культури і масової людини зі споживацькою психологією. Її

бунт проти всього творчого, духовного веде до розчинення індивідуальності в людині та моральної деградації [5].

У наш час глобально-медійний світ продовжує справу дегуманізації культури. Що чекає людину в новому віртуальному світі? Сучасні діти з народження соціалізуються не з добрими казками Андерсена, а з гаджетами в руках з «Тік Током» в душі. Коли світ палає у війнах і епідеміях, масова людина живе в своєму цифровому світі, який змінює індивіда не тільки психологічно, але й біологічно. Під загрозою стає виродження людини Homo sapiens. Антична міфологія розповідає, що два етичних поняття, а саме «сором» і «справедливість» вирішили долю виживання суспільства. Їх зникнення з обігу спілкування призведе до руйнування соціуму.

На думку Альберта Швейцера, рішення всіх проблем людства: політичних, економічних, екологічних можливо тільки за умов поширення етичного мислення та вироблення сталих етичних принципів співіснування людей [10].

Список використаних джерел:

1. Альберт Швейцер. URL: http://surl.li/gvbpbl (дата звернення: 26.10.2024).

2. Історичне становлення етичної думки та її типологізація. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11146/ (дата звернення: 26.10.2024).

3. Вебер М. Протистанська етика і дух капіталізму. Київ : Основи. 1994. 269 с.

4. Джейм В. Прагматизм. Київ :Україна, 1995. 280 с.

5. Ортего-і-Гасета Х. Вибрані твори.Київ : Основи, 1994. 492 с.

6. Рассел Б. Історія західної філософії. Київ : Основи, 1995. 427 с.

7. Пінкер С. Добрі янголи людської природи. Київ : Наш формат, 2022. 864 с.

8. Попер К. Злиденність історицизм. Київ : Абрис, 1994. 162 с.

10. Макіавеллі Н. Державець. Київ : Фоліант, 2023. 511 с.

11. Швейцер А. Благочестя перед життям. Прогрес, 1992. 576 с.

Іван Пахольчук,
кандидат історичних наук, доцент, викладач,
Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради»

ГОЛОДОМОР-ГЕНОЦИД 1932–1933 РР. В УКРАЇНІ – СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНА КАТАСТРОФА, ЯКА МАЄ БУТИ ВИЗНАНА СВІТОМ

92 роки тому в Україні розпочався Голодомор. Один із наймасштабніших злочинів проти українського народу. На жаль, як зазначив у своєму виступі 16 травня 2018 року на Міжнародній конференції «Штучні голоди в Україні ХХ століття» Леонід Кравчук, – «сьогодні у світі не завжди об'єктивно оцінюють геноцид, голодомор, як ми б хотіли і як ми його розуміємо, то це тому, що всі ми ще не об'єднані єдиною правдивою силою пам'яті, яка породжує ненависть до наших ворогів. І війна, яка триває на Донбасі, і анексія Криму – це продовження нищення народу і його кореня» [1, с. 17–18]. Соціокультурні наслідки Голодомору наразі продовжують жити вже у пам'яті нащадків жертв цього неприроднього лиха, суттєво руйнуючи основи сучасного життя.

Понад тридцять років науковці в Україні досліджують страшні події 1932–1933 рр. Усі ці дослідження завершуються висновком про те, що Голодомор був соціогуманітарною катастрофою ХХ ст., носив штучний, свідомо спрямований характер. Інтерес суспільства до цього трагічного періоду нашої історії не згасає, а нині, в умовах повномасштабного російського вторгнення, набуває особливого екзистенційного значення.

Метою публікації є посильний внесок в меморіалізацію пам'яті про Голодомор 1932–1933 років в Україні; акцентування уваги на його трагічних наслідках як гібридного геноциду українського народу; донесення до читача думки про те, що непокаране зло повертається ще більшим злом.

Перманентні прагнення росії знищити українців як націю, а в цьому переконані 60% громадян нашої держави [2], на порядок

денний ставлять невідкладні завдання, які у своїй доповіді на уже згаданій Міжнародній конференції «Штучні голоди в Україні. XX століття» окреслив Високопреосвященний Іоан Яременко, митрополит Черкаський та Чигиринський: «Потрібно поставити твердий знак оклику в цій правді і показати, що з півночі, зі сходу України не брат-слов'янин, як це в ідеології «русского мира» намагаються нав'язати українцям, а там знаходиться підступний і коварний сусід, який готовий зробити те, що він зробив в минулому столітті» [1, с. 15]. Таку думку поділяє й колишня заступниця міністра закордонних справ України Лана Зеркаль: «Росія – це не проблемний сусід, з яким можна домовитися, «просто переставши стріляти», а «екзистенційний ворог», метою якого є повне знищення Української держави» [2].

В СРСР тема Голодомору 1932–1933 була табуйованою аж до його розпаду. Допоки існував комуністичний режим, навіть говорити про це було небезпечно. А, між тим, за оцінками істориків, Голодомор забрав життя до 10 млн українців. «У найлютіші місяці Голодомору, що випали на весну 1933 року, кожну хвилину в Україні гинули 19 людей, щогодини – тисяча і майже 25 тисяч – щодня» [3].

Свій злочинний характер щодо українців москва проявляє і сьогодні, у XXI столітті. Путінський рашистський режим перебрав геноцидну естафету від своїх комуністичних попередників. Це стало можливим, не в останню чергу через те, що свого часу цивілізований світ, у своїй більшості, тягнув з визнанням Голодомору геноцидом, загравав з москвою, закривав очі на її злодіяння. При цьому, пам'ятаючи про означених С. Петлюрою «московських вошей», варто не забувати й про «українських гнид» – окремих дослідників, що прагнуть українському народу та світовому співтовариству нав'язати апологетичну думку щодо кількості жертв та причин і наслідків злочину сталінського режиму.

Для таких жертв не було ні об'єктивних, ні природних причин. Існували лише політичні причини: масштабний репресивний захід проти українського селянства, яке опиралось колективізації; метод припинення зростання національної свідомості і згортання

українізації; план стабілізації оперативного тилу Червоної Армії в майбутніх «визвольних походах» до Європи. Їх здійснення не можна було починати, маючи в тилу таку неспокійну Україну. Тому за мету було поставлено знищення українців як політичної нації, що могла поставити питання про створення незалежної держави. Для досягнення цієї мети був обраний жахливий інструмент – вбивство голодом.

Об'єктивні дослідження цього злочину приводять до висновку, що загальний контекст радянських репресій в Україні, починаючи з 1920-х до щонайменше кінця 1940-х років, становив геноцид, і Голодомор 1932–1933 років був одним із його актів, вчинених купно з аналогічними гібридними діями, спрямованими проти української нації. Синхронно із Голодомором відбувалося й цілеспрямоване фізичне винищення української інтелігенції. Тяжких деформацій зазнали традиційна культура та народні звичаї українців.

Аналіз змісту опублікованих протягом 1929–1933 рр. близько 30-ти постанов ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У, Раднаркому УРСР та СРСР засвідчує факти свідомого створення таких умов життя для сільського населення, дві третини якого становили етнічні українці, які призвели до їх відвертого фізичного винищення.

Будь-якому неупередженому дослідникові не важко провести паралелі між Голокостом і Голодомором. Теж саме міг би зробити й Нюрнберг-2, засудивши більшовицько-комуністичні злочини проти людства. Якби у 1948-му році Асамблея ООН проголосувала авторський текст Конвенції Рафаеля Лемкіна без змін, то весь світ визнав би Голодомор геноцидом. Але, на жаль, із певних причин такого міжнародного процесу не відбулося. На вимогу радянської делегації з тексту Лемкіна було вилучене положення про визнання геноцидом «навмисного винищення соціальних груп або їх частин», що й відбулося в СРСР у 1932–1933 роках з українським селянством.

22 листопада 2023 року Верховна Рада України вкотре закликала міжнародні організації та парламенти держав світу визнати Голодомор 1932–1933 років в Україні геноцидом українського народу. До того й сам український парламент визнав Голодомор

1932–1933 років геноцидом українського народу лише у листопаді 2006 року. Наразі 30 країн у світі визнали цей злочин геноцидом українського народу. Третього жовтня 2024 року Парламентська асамблея Ради Європи ухваленням резолюції «Вшанування 90-х роковин Голодомору – Україні знову загрожує геноцид» визнала Голодомор геноцидом українського народу, підкресливши й сучасні геноцидні наміри російської федерації в її агресії проти України. «Так само, як сьогодні збройні сили рф, сталінський режим у 1932–1933 роках вчиняв кримінальні дії на українській території проти цивільного населення, з очевидним наміром знищити, повністю або частково, український народ як окрему національну спільноту», – йдеться в резолюції асамблеї [4]. На жаль поки що такого розуміння бракує в Організації Об'єднаних Націй.

Україна має продовжувати докладати зусиль, щоб світ визнав Голодомор геноцидом, щоб міжнародна спільнота визнала терористичну, злочинну сутність росії, провела відповідні політичні і юридичні процедури, здатні змусити її відповісти за злочини проти українців, які не мають терміну давності.

Є вагомі об'єктивні та суб'єктивні підстави сподіватися, що на тлі кривавих злочинів проти людства, якими російська воєнщина так щедро усіяла значні території України, довівши їх до соціально-гуманітарної катастрофи, процес міжнародного визнання Голодомору, як і його засудження, буде справедливо завершено. По іншому й не може бути, адже непокаране зло породжує інше ще більше зло. Хочеться сподіватися, що цю істину збагнули не лише українці.

Список використаних джерел:

1. *Штучні голоди в Україні XX століття :* атеріали Міжнар. конф., м. Київ, 16 травня 2018 р. Київ – Дрогобич : Коло, 2018. 368 с.

2. Мета росії – знищити Україну. URL: https://ukrrain.com/meta_rosii_znishhiti_ukrainu-_zerkal.html (дата звернення: 14.10.2024).

3. Голодомор 1932–1933 років – геноцид українського народу. URL: https://libya.mfa.gov.ua/pro-ukrayinu/4023-golodomor-1932-33-rokiv-cifri-ta-fakti (дата звернення: 12.10.2024).

4. ПАРЄ ухвалила резолюцію до роковин Голодомору. URL: https://www.istpravda.com.ua/short/2024/10/3/164358/ (дата звернення: 12.10.2024).

Олександер Ситник,
доктор історичних наук, професор,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
Костянтин Сізарєв,
здобувач ІІІ рівня Phd,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

ПИТАННЯ «ВОЛИНСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ» 1943 Р. У ВИСВІТЛЕННІ ПАВЛА БОНДАРЕНКА

На превеликий жаль, нещодавно помер Павло Бондаренко (літературне псевдо – Павло Правий) – український письменник, журналіст та блогер, автор 14 книжок, лавреат премії видавництва «Смолоскип». Який працював у жанрі історичної публіцистики. За кілька годин до смерті встиг оприлюднити свої роздуми навколо чергової хвилі суспільних обговорень Волинської трагедії. Ще під час перебування в лікарні Павла Бондаренко, за його свідченням, стала дуже неприємною чергова хвиля, що здійнялася довкола теми «Волинської трагедії» 1943 р. І особливо неприйнятним є те, що в надзвичайно скрутний час сучасної російсько-української війни, наші «польські друзі», використовуючи слушний для них момент й наше складне становище, вимагають чергове вирішення цього гострого питання. При цьому, вирішення саме такого, котре бачать саме вони: винні українці, й нехай покаються. А поляки – виключно жертви. Невинні [2].

І дійсно, нині навіть деякі українці схильні погодитися та взяти на себе «вину», так би мовити, «в ім'я дружби», адже зараз «час таки, що не на часі сперечатися за минуле, відштовхуючи союзників». Тому як би комусь не хотілося, але треба захищатися від неправди. А в цій сумній історії брехні за десятиліття нагромаджено гори. На жаль, поляки в питанні т. з. «Волинської різанини» досі стоять на позиції, котру сформували ще в середині ХХ ст. польські комуністичні «вчені» на кшталт Ю. Собесяка на замовлення Кремля. І якщо в політиці поляки практично звільнилися з-під впливу комуністичної ідеології, то в історії (зокрема – в деяких її питаннях), на жаль, цього не сталося. І як наслідок – постійна конфліктна ситуація між поляками й українцями навколо теми ОУН-УПА загалом й теми «Волинської трагедії» зокрема.

При цьому, наголошує П. Бондаренко, чомусь ніхто не звертає уваги на те, що той таки Собесяк був кривавим сталінським душогубом. У 1943 р. він керував спеціальним загоном з етнічних поляків у складі партизанського з'єднання полковника Бринського («Дядя Петя»), яке складалося з добірних головорізів ГРУ. Саме кати «Дяди Пети», що діяли під виглядом українських повстанців, несуть відповідальність за трагедію польського села Парасля Перша. Й саме з неї, на думку П. Бондаренка, слід відраховувати початок трагедії на Волині й котру більшість істориків досі вважають справою рук українців, з року в рік переписуючи вигадки саме того ж Собесяка. За свої криваві заслуги в справі розпалювання взаємної українсько-польської ворожнечі, після війни він отримав з рук Сталіна погони контр-адмірала й став заступником командувача ВМФ ПНР з політичних питань. І саме на таких його «історичних свідченнях» досі тримається увесь міф про «українську винуватість». Але не Собесяком єдиним – багато їх було, холуїв московського комуністичного режиму: Я. Вільчур, Ю. Туровський, В. і Є. Семашки й багато інших товаришів активно працювали над демонізацією УПА. І це не враховуючи масу власне радянських «письменників» й «істориків». Їх «титанічна праця» досі лежить в

основі уявлень більшості росіян, поляків й навіть українців про тогочасні події. А прогресивних польських істориків, які намагаються шукати правду – замовчують. Звичайно ж, українські повстанці не були ангелами. Адже ангели зі зброєю зустрічаються дуже рідко. Й руки у них у крові, як і у вояків Костюшка, Хмельницького, Пілсудського, Манергейма й інших представників національно-визвольних рухів. Проте саме щодо українських повстанців масово поширюються різні міфи, легенди й фальсифікації [2].

П. Бондаренко переконаний, що головними винуватцями того, що «Волинської трагедії» є не українці й не поляки. Ця трагедія була спланована та спровокована за завданням й під ретельним керівництвом Сталіна та інших кремлівських лідерів. Й допомагав їм в цьому Рузвельт, який мав власні інтереси. Все це робилося, аби поховати т. з. «Балканську стратегію» Черчилля. Щоправда й сам Черчилль пізніше фактично зрадив і своїх союзників поляків, й українців, яких також спочатку розглядали партнерами в боротьбі проти нацизму й комунізму [2].

Також слід підкреслити багатовекторність «Волинської трагедії». Зокрема, її передумови полягали не лише в багатовіковому приниженні польської владою українців, але й прагненням більшовиків всіляко розколоти українців й поляків. Наприклад, після приходу Червоної армії на західноукраїнські землі восени 1939 р., радянська пропаганда всіляко намагалася представити галичанам і волинянам поляків в образі історичних ворогів і гнобителів. Так, у той період було дуже швидко створено й запущено в прокат кінофільм «Богдан Хмельницький», головна мета котрого була також пропагандистською – розпалювати ненависть українців до поляків й зробити їх головним історичним ворогом, прикривши цим власні злочини. Оскільки більшовики за всяку ціну намагалися знищити як українську, так й польську державність. Водночас вважається, що перший конфлікт між поляками та українцями в 1942 р. було спровоковано німецькою адміністрацією.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко Павло Іванович / матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: http://surl.li/nlkpsz (дата звернення: 28.10.2024).
2. Бондаренко Павло «Волинська різанина»: то хто ж винен насправді? URL: https://news.obozrevatel.com/ukr/society/volinska-rizanina-to-hto-zh-vinen-naspravdi.htm (дата звернення: 28.10.2024).

Вікторія Фуркало,
кандидат філософських наук, доцент,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

МОНІТОРИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОЦІНЮВАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Важливість моніторингу в освітньому процесі набуває нового значення, оскільки освіта стає все більш динамічною та інноваційною. Філософський аналіз цього аспекту дозволяє глибше зрозуміти його вплив на формування особистості, розвиток суспільства та втілення освітніх ідеалів.

Моніторинг в освіті – це не просто збір та аналіз даних про освітній процес, але й спосіб оцінки якості освіти, ефективності навчальних методик та досягнення освітніх цілей. З філософської точки зору, моніторинг може бути розглянутий як інструмент забезпечення рівності доступу до якісної освіти та як засіб досягнення соціальної справедливості.

У наш час питання про якість освіти стало ключовим аспектом у сфері освітньої політики, оскільки воно безпосередньо впливає на рівень життя населення. У цьому контексті моніторинг якості освіти виокремлюється як важливий науковий інструмент, що забезпечує точну інформацію про реальний стан освітньої сфери і відкриває шлях до ефективних та продуктивних змін у структурі, змісті, методах та цілях освіти.

Сучасний період характеризується модернізацією освітньої системи України, яка базується на принципах гуманізації,

демократизації, диференціації та орієнтації на індивідуальні потреби учнів і студентів, що підкріплюється Національною доктриною розвитку освіти та створенням центрів моніторингу якості освіти. Вирішення проблем якості освіти, які мають національний, регіональний та локальний характер, вимагає розробки та реалізації конкретних стратегій і тактик діяльності освітніх колективів, що передбачає прогнозування якості освіти, створення та впровадження систем моніторингу якості в освітніх закладах, залучення до цього процесу педагогів та студентів, а також визначення критеріїв, методик оцінювання та управління освітнім процесом з метою підвищення якості знань.

«Моніторинг у вищому навчальному закладі як інформаційно-аналітична система об'єднує спостереження, збір, наліз, обробку інформації про стан об'єкта з метою оцінювання, прогнозування та поширення інформації для прийняття на цій основі управлінського рішення щодо поточного коригування Тобто, з розвитком вітчизняних вищих закладів моніторинг якості освіти стає дедалі більш актуальним і цікавим як для науковців, так і для практиків [1, с. 3].

Моніторинг може бути класифікований як інноваційний, орієнтований на розвиток об'єкта моніторингу або констатуючий, фіксуючий стан його функціонування. Він може бути реалізований у довгостроковому (весь період навчання), середньостроковому (окремий етап навчання) чи короткостроковому (один навчальний рік або семестр) вимірах. «Основне призначення моніторингу полягає в наданні так званої управлінської інформації − надійної, оперативної, ґрунтовної − щодо досягнутого стану освітньої галузі, а також сутності та причин виникнення проблем у цій сфері, ступеня впливу зовнішніх чинників на перебіг процесів, ефективності прийняття управлінських рішень та ходу освітніх реформ» [2, с. 19].

Т. Лукіна зазначає: «Моніторинг – це: інструмент управління якістю освіти, причому на різних рівнях управління, починаючи від національного (або загальнодержавного) та міжнародного і, закінчуючи локальним (інституційним), який реалізується на рівні

конкретної інституції (або закладу освіти); це інформаційна система про стан освітньої галузі та досягнуту якість освіти; це процедура збору даних про об'єкт [3, с. 110].

У сфері освіти моніторинг класифікується за призначенням як інформаційний та управлінський. Так, інформаційний моніторинг фокусується на зборі, систематизації та розповсюдженні даних про освітній об'єкт, не включаючи спеціального обстеження на етапі збору інформації. У свою чергу, «…управлінський моніторинг передбачає збір та аналіз інформації за визначеними параметрами для дослідження певних освітніх проблем та розробки рекомендацій щодо управлінської політики та рішень» [4, с. 220].

Моніторинг в освіті також може бути класифікований за засобами оцінювання, такими як педагогічний, соціологічний, психологічний, медичний, екологічний, економічний, демографічний, і за рівнями ієрархії освітньої системи – інституційний, регіональний, національний та міжнародний. За ініціатором та виконавцем моніторинг поділяється на зовнішній та внутрішній.

Так, зовнішній моніторинг, який проводиться спеціалізованими установами та кваліфікованими фахівцями, характеризується об'єктивністю, достовірністю результатів, використанням стандартизованих методик і професіоналізмом оцінювачів. Цей тип моніторингу «…забезпечує: стандартизованість інформації; високу достовірність і надійність інформації; основу державної та відомчої статистичної звітності; інформаційну основу для аналізу та вироблення освітньої політики на всіх рівнях; можливість узагальнення й порівняння на будь-якому рівні управління освітою; прогнозованість висновків і рекомендацій; визнання результатів на державному та міждержавному рівнях; прозорість результатів освітньої діяльності; престижність і відкритість системи освіти країни, у якій створено національну систему моніторингу результатів функціонування освітньої галузі [5, с. 251–252].

Зовнішнє оцінювання, як правило, здійснюють незалежні фахівці, що не зацікавлені в результатах, що підвищує об'єктивність і надійність отриманої інформації. Експертне оцінювання як форма

зовнішнього моніторингу в світі передбачає вибір експертів, які володіють високим рівнем авторитету та компетенцій у відповідній сфері, для проведення оцінки за допомогою встановлених показників та критеріїв.

Внутрішній моніторинг, навпаки, реалізується як форма самоаналізу і самооцінки на рівні освітнього закладу, здійснюваний педагогічними працівниками за власною ініціативою або на вимогу керівництва. При цьому використовуються методичні матеріали, створені для внутрішніх потреб, з метою звітування та самооцінки. Вагомою особливістю внутрішнього моніторингу є його реалізація з ініціативи самого закладу освіти, з використанням внутрішніх ресурсів. Він методично розробляється та практично реалізується колективом працівників, що може не мати необхідної фахової підготовки для такого виду діяльності.

У контексті освітніх досліджень моніторинг як феномен набуває особливого філософського значення, виходячи за рамки традиційного розуміння його як механізму контролю. Він оцінюється не тільки як засіб систематичного відстеження та оцінки процесу навчання, але і як каталізатор розвитку самосвідомості та саморефлексії як серед учнівського, студентського, так і педагогічного контингенту. Специфіка моніторингу в освітній сфері полягає у його спроможності трансформувати традиційні підходи до навчання, відходячи від пасивної передачі знань до активної взаємодії та самовизначення особистості в процесі навчання, що відкриває нові перспективи для реалізації педагогічних стратегій, спрямованих на розвиток критичного мислення, самостійності та відповідальності здобувачів освіти.

Аналізуючи моніторинг через призму філософських концепцій, можна стверджувати, що він відіграє вирішальну роль у формуванні освітнього середовища, яке сприяє не тільки академічному, але й особистісному розвитку. Моніторинг у цьому контексті виступає як інструмент, що забезпечує глибше розуміння індивідуальних освітніх траєкторій та сприяє розвитку адаптивного освітнього процесу,

здатного задовольняти різноманітні потреби та аспекти розвитку учнів, студентів.

Філософський аналіз моніторингу в освіті, який відкриває нові горизонти для поглибленого вивчення його ролі як інструменту сприяння розвитку освітнього середовища, є особливо актуальним у контексті адаптації до потреб та викликів сучасного світу. Це важливо, оскільки з початку 90-х років XX століття спостерігається відродження інтересу до теми диференціації в освіті, яка наголошує на унікальності людської особистості та її взаємодії з природними та соціальними структурами.

Список використаних джерел:

1. Азізова К. Етапи моніторингу якості освіти у вищому навчальному закладі. *Витоки педагогічної майстерності*. 2016. Вип. 17. С. 3–12.
2. Ляшенко О. І., Лукіна Т. О., Булах І. Є., Мруга М. Р. Методика і технології оцінювання діяльності загальноосвітнього навчального закладу : посіб. Київ : Педагогічна думка, 2012. 160 с.
3. Лукіна Т. О. Державне управління якістю загальної середньої освіти в Україні : монографія. Київ : Вид-во НАДУ, 2004. 298 с.
4. Шевчук Л. М. Сутність та специфіка поняття «диференціація навчання»: інформація для ознайомлення педагогів. *Проблеми сучасного підручника*. 2020. Вип. 25. С. 219–227.
5. Проценко І. І., Гудименко К. М. Моніторинг як інструмент визначення якості освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2015. № 4. С. 247–255.

СЕКЦІЯ 3
ДУХОВНО-ЦІННІСНІ АСПЕКТИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Тетяна Кожушко,
викладач,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

РИЗОМНА МОДЕЛЬ НЕЛІНІЙНОГО МИСЛЕННЯ У ДИСКУРСІ Ж. ДЕЛЬОЗА

Сьогодні науковий світ перебуває на перехресті парадигм – класичні філософські теорії синхронно співіснують з нео-пост-класикою, модерн перетікає в пост-мета-модерн, породжуючи трансдисциплінарні контексти та створюючи можливість відкритої термінологічної мутації. Відповідно, вказані трансформації фіксуються на концептуальному рівні у манері мислення та висловлювання. Адже фундаментальність принципу тотожності мислення і буття, каузальний характер побудови обґрунтування та непохитність імперативу несуперечності, що утримували горизонталь лінійного мислення, руйнуються в некласичних філософських системах, тому поруч з принципом бінарних опозицій з'являється метафорична ризома.

Зауважимо, що лінійне мислення відіграє значну роль у розвитку класичної раціональності, постулюючи вичерпність та ефективність, допоки наукові критерії дослідження задовольняли сталі, врівноважені системи побудови міркування. Натомість, все частіше сучасні вчені зауважують, що «значеннєвим ядром нового світорозуміння в сучасній науці стає нелінійне мислення, яке насамперед означає відмову мислити про все існуюче згідно з логікою прямої» [1, с. 4].

Слушним прикладом зазначеного варіанту мислення виступає французький поструктуралізм, серед якого варто виокремити оригінальну концепцію Ж. Дельоза, який впроваджує образ ризоми.

Концепт ризома у філософський дискурс мігрує з природничих наук, а саме з біології, де означає особливості кореневої системи. У філософській мові Дельоза ризома розпізнається візуальним мисленням і фокусується у семантичних модусах множинності, відсутності єдиного центру, гетерогенності, поєднанні всього з усім, мнемонічно відображаючи нелінійний принцип мислення. Саме так ідея ризоми постає своєрідною методологічною альтернативою структурній організації, яка притаманна лінійному мисленню.

Новація впровадження нелінійного способу трансляції мислення полягає в здатності творити модель світу (текст), який існує поза причинністю. Будь-який текст, на думку Ж. Дельоза, живе серед відгуків, «перекличок», деталей і слідів одного тексту в іншому. Такі порушення системності Дельоз називає «номадизмом», де нормальною вважається не структура, а її порушення, не система, а щось позасистемне [2, с. 245].

«Думка завжди починається поза своїми межами як інтенсивна сила або поштовх, спрямований на стабільне тіло вже витвореної думки, на яку думка реагує не міметичним проявом сили, а збігаючись із силою, проте не уподібнюючись до неї. Думка утворюється не зі згоди або консенсусу між можливостями розуму, як, наприклад, при зіставленні чуттєвого образу або стимулу (запах) з раціональним поняттям (їжа), а з передачі сили від однієї можливості до іншої, причому в межах кожної з цих можливостей сила набуває вкрай відмінної форми. Жодній можливості не віддається перевага у її стосунку до інших, і думка сама не є трансцендентною у стосунку до сил, які вона передає; радше думка та її зовнішнє оточення співвідносяться в плані іманентності» [3, с. 117].

Характер осмислення тексту в сенсі події у філософії Ж. Дельоза вважаємо деякою проекцією світу символів (кешованої реальності), яку свідомість сублімує в мислення, і розпізнає як рухому множину текстів конституйовану в часі та просторі. Філософ використовує багатогранність мовних виразів, які розглядає як засіб творення специфічного мислення. У праці «Логіка смислу» 1969 року, яку дослідники влучно називають маніфестом онтології епохи

постмодерну, Ж. Дельоз міркує про співвідношення сенсу і мови, мови і філософії, філософії і світу припускає, що саме «…мова замість того, щоб поступово рухатися в лінійному та в часовому напрямах, рухається концентрично й одночасово, долаючи відстані у часі та просторі» [4, с.37].

Аналіз мови в історичному, соціальному, психоаналітичному аспектах дозволяє автору концепції ризоми сформулювати висновок про те, що існують певні точки перетину мови та мислення, семантичний ракурс яких віддзеркалений в метафорі. Таким чином, метафоричні конструкції, об'єднуючи взаємодію окремих уявлень позамовної (мисленнєвої) дійсності, здатні творити нові поняття.

Зауважимо, що роль тропів у мисленні привертало увагу ще античних класиків. Платон критично висловлювався про використання образних мислеформ. На противагу, Аристотель вважав метафору влучним засобом кодування значень, а італійські просвітники мову метафоричних образів трактували як інструмент первинної когнітивної функції свідомості, що здатна формувати концептуальні уявлення [5. с. 110].

Вітчизняний мовознавець, О. Потебня у метафорі вбачав іманентну властивість мови, яка уможливлює пізнання та відкриває шлях до істини [6, с. 236]. Саме тому метафоричний спосіб виявлення мислення можна розглядати, як такий, що здатний утримувати цілісність контексту, водночас, не втрачати смисл прихованих мислеформ. При цьому іманентний символізм метафори, уфразований в мові, ми розуміємо як властивість свідомості демонструвати образно-архитепальний спосіб мислення, сутнісною основою якого є специфічний набір кодів, що у такий спосіб спроможній інвентаризувати загальний хаос довільних мисленнєвих потоків. Тому метафору, у сенсі непрямого образного вираження смислу, ми розуміємо як інструмент свідомості, який здатен розмити кордони лінійного (каузального) мислення і сконструювати алгоритм нелінійного (сингулярного) мислення.

Сьогодні дослідження метафори як засобу мовного вираження висвітлені у полідисциплінарному дискурсі у філософсько-

гносеологічному, семіотичному, семантичному та ономасіологічному аспектах, адже символізм тропів пропонує мисленню можливість вийти поза межі тотожності і творити іншу реальність. Тому метафора розглядається як номінативна техніка, що дозволяє осягнути семантичну місткість поняття та постає засобом розуміння джерел та характеру мисленнєвих схем. Свідомість, апелюючи до уяви, пам'яті та всіляких асоціацій створює образ, відтворення якого відбувається у просторі метафори, що і є місцем народження полісемантичних версій, які, в свою чергу, інтерпретує розум. Послуговуючись інтуїтивно-образним мисленням, свідомість використовує метафору як невичерпне джерело ідентифікації «метафора формує уявлення про об'єкт і визначає спосіб і стиль мислення про нього» [7, с. 17].

Таким чином, використовуючи метафоричні висловлювання, свідомість здатна відобразити як предикати, які характеризують абстрактні поняття так і символічні світи, денотативна складова в яких апріорі відсутня. Г .Ортега-і-Гассет зауважує, що: «…від наших уявлень залежить наша концепція світу, а вона, в свою чергу, визначає нашу мораль, нашу політику, наше мистецтво. Виходить, що вся величезна будівля Всесвіту, наповнена життям, лежить на крихітному і повітряному тільці метафори» [8, с. 68].

У системі Дельоза метафорична якість мови розглядається як символічний вертикальний принцип нелінійного мислення. Істотним рефреном міркування про метафору виглядає думка британського публіциста Деніела В. Сміта, який в есе «Сенс і буквальність, або чому в Дельозовій філософії немає метафор» виказує припущення, що концептуальне мислення в сутності вельми метафоричне, адже концепти ніби звуки, кольори є образи інтенсивності, вони не підлягають розумінню та інтерпретації. Вони або працюють або не працюють» [9].

Дельоз формулює концепцію просторової метафорики, розглядаючи її як специфічну екзистенцію поняття, акцентуючи що, найвищого ступеню усвідомлення можна досягнути лише в межах інтуїтивного мислення. Систему міркування Дельоз будує,

користуючись метафоричними просторовими образами – «складка», «номада», «ритурнель» «ризома», які семантично співзвучні з «мережею» та «лабіринтами кодів» Р. Барта, «хора» Ж. Дерріда, які, на думку творців нелінійного дискурсу, налаштовують мислення на розуміння простору, не обтяженого сенсом, де потенційно можливо все.

Іманентна динамічність та множинна варіативність цього простору синхронізується з дійсним буттям та активує імператив «погляду ззовні». Зазначена особливість у мові відповідно експлікована топологічними метафорами на кшталт лінії, площі, кордону, межі, ландшафту, які мислення репрезентує в образоконцептах «згинання» «надзгинання», «складка» «поверхня». Ж. Дельоз використовує концепт «дзеркальна поверхня». Вказана метафора дозволяє свідомості асоціювати себе «дзеркалу, яке збирає сингулярності, а кожен світ – перспектива у цьому дзеркалі» [10, с. 143].

Встановлюючи тотожності між Я та джерелом відображення, свідомість визнає причиною дзеркального світу істинне Я. Дельоз міркує, що, «поставивши себе над прірвою, яка існує в кожному домі, насправді проходить всередині людини та повз неї, людина стала не лише абсолютною причиною, а й поверненням до себе, обмеженням собою» [3, с. 116].

Ризоматична ситуація обумовлена тим, що «дзеркальний світ, ніби безмежний, неокреслений у певному просторі, стимулює уяву, формує божественну здатність виходити за межі наявного, водночас, можливо, паралельно вторить думка, що людина лишається собою лише дякуючи оптичній ілюзії» [11, с. 17]. Усвідомлення ситуації «сповзанні до зникнення» загострює цінність реального буття, в якому подія у розумінні Дельоза – це «відтворення думки людини на «поверхню мови».

Отже, представляючи світові власний варіант нелінійного мислення, Ж. Дельоз у властивій йому асоціативній манері апелює до аналізу метафоричних образоконцептів та вибудовує ризомну модель, при цьому майстерно «вивертає навиворіт» класичні концепції з

метою «породження смислу» задля пошуку сингулярності у творенні нової системи несиметричного нелінійного мислення.

Список використаних джерел:

1. Саух П. Експлікативні зміни освітньої парадигми у контексті трансформації науки. *Шлях освіти*. 2007. № 1. С. 2 – 7.

2. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

3. Енциклопедія постмодернізму / наук. ред. пер. О. Шевченко. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 503 с.

4. Куцепал С. В. Ризоматичні варіації сучасної французької філософії *Філософські обрії*. 2003. Вип. 11. С. 35–48.

5. Аристотель. Поетика. Риторика. Київ : Азбука, 2000. 320 с.

6. Олександр Потебня Естетика і поетика слова. Київ : Мистецтво, 1985. 301с.

7. Антонюк М. О. Метафора та її роль у мовній картині світу. *Мовні і концептуальні картини світу.* 2002. № 7. С. 15–19.

8. Кравець Л. Ю. Метафора як лінгвоментальний феномен : навч. посіб. Київ : Мистецтво, 2014. 259 с.

9. Дельоз і Ґватарі: Рефрени свободи. URL: https://www.pdcnet.org/collection/fshow?id=sententiae_2020_0039_0001_0140_0149&pdfname=sententiae_2020_0039_0001_0140_0149.pdf&file_type=pdf (дата звернення: 19.10.2024).

10. Федь В. Ризома та симулякр у сучасних культутротворчих процесах. *Схід*. 2011. № 4 (111). С. 141–145

11. Політична енциклопедія / заг. наук. ред. Ю. Левенець Київ. : Парламентське видавництво, 2011. 189 с.

Олена Максимчук,
старший викладач,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Існують різноманітні ставлення до громадської думки, але беззаперечним залишається одне – ніколи громадська думка не мала такої сили та впливу, як тепер. Численні факти доводять, що в демократичних країнах думка громадськості з тих чи інших питань істотно впливає на державну політику, законодавчі процеси, поведінку політичних партій, динаміку виборчих кампаній, ухвалення рішень суб'єктами економічної діяльності, навіть на планування та проведення різноманітних культурних заходів. Як зазначає В. Королько, громадська думка не обов'язково узгоджується із законами логіки, вона часто аморфна, амбівалентна, суперечлива та швидкоплинна [1].

Не складно помітити, що громадськість має дивовижну здатність ігнорувати незаперечні факти, якщо вони її не цікавлять; отримання громадськістю інформації, обсяг якої з кожним днем все більш зростає, також не обов'язково пов'язане зі збагаченням її знань та очікуваною від неї поведінкою. Узагальнено поняття «громадська думка» можна визначити як сукупність поглядів індивідів стосовно певної проблеми. Як вже відзначалося нами раніше, громадська думка є певною сукупністю думок індивідів щодо спільної проблеми, відзеркалюючих інтереси якоїсь групи людей. Інакше кажучи громадська думка репрезентує своєрідний консенсус. Сам цей консенсус бере початок з установок людей, що збігаються між собою відносно певної конкретної проблеми.

Під час розгляду проблеми ідентифікації громадської думки, слід звернути увагу на особливості соціокультурного та політичного контекстів, де вона формується та функціонує, та специфіку

глобального соціуму. Як зазначає Патрик Шампань, «можлива лише одна-єдина дефініція «громадської думки»: це соціальний феномен, історично мінливий і яскравий, належить до конкретного соціального поля, на якому діють відповідні актори» [1]. Вплив цього соціального поля на громадську думку, а також на формування думкоподібних артефактів, відзначається своєю багатоманітністю.

Будь-яке сучасне суспільство є високогетерогенним, коли навіть соціальні групи, виокремлені за певними інтегруючими ознаками всередині, так само виявляються доволі неоднорідними. Можливість гуманістичного існування та розвитку таких суспільств існує саме в сучасних демократіях. Важливою ознакою таких сучасних вільних суспільств є наявність зворотного зв'язку з широкою громадськістю, що передбачає можливість вивчення власного суспільства та його відкритого обговорення задля подолання викликів, що стають на шляху демократичного розвитку держави. З огляду на це, повноцінно соціологія може існувати саме у вільних демократичних суспільствах, виступаючи також важливим індикатором їх розвитку.

Під час війни, якщо говорити про вивчення громадської думки, соціологія зіткнулася з низкою методологічних та онтологічних проблем: генеральна сукупність як історичний артефакт, дійсні можливості охоплення респондентів, безальтернативність соціально-культурної домінанти та її похідні, ресурсна криза. Щодо першого, наші відомості про генеральну сукупність є скоріше конвенцією соціологічної спільноти у погодженні з Державною службою статистики, ніж достовірним знанням. Точніше, так було до війни. Саме тому соціологи дуже очікували проведення перепису населення. Зараз та конвенційна генеральна сукупність перетворилася на історичний артефакт – єдине, на що залишається тепер спиратися соціологічній спільноті, якщо йдеться про так звані репрезентативні опитування [5].

Власне, «бальзамування» демографічної структури з минулого задовільно працює через два прагматичні моменти:

1) зміни надто значні і всеосяжні, щоб систематичні похибки могли їх сильно спотворити;

2) ми порівнюємо вибірки, що відображають одні й ті самі демографічні детермінанти, тобто, послуговуємося аналітичним підходом до лонгитюдного аналізу – використовуємо такі собі псевдопанелі [3].

Отже, генеральна сукупність може бути не лише статистичною, а й аналітичною сукупністю. Цей аналітичний підхід відкриває нам додаткові можливості. Він не допоможе точно описати населення нашої країни, проте дає змогу краще зрозуміти соціальні явища і процеси.

Соціологічні дослідження в умовах війни проходять скрізь призму цих подій, будь-яка інформація – це зброя. У Кримінальному Кодексі України з'явилася низка статей, які спрямовані на боротьбу з агресором, зокрема, про колаборацію діяльність, заперечення збройної агресії. Це безумовно може позначатися на відповідях респондентів, особливо щодо запитань про ставлення до рф, і на це слід зважати, аналізуючи результати опитувань.

Також, за словами експертів, виникає методологічна проблема: «Під час війни відбувся великий зсув – переміщення людей, зміна соціально-демографічного складу країни. Традиційні методи, якими проводилися опитування «віч-на-віч», коли географічно покривалася територія країни, вже не так добре працюють. Потрібно забезпечити рівну вірогідність попадання до вибіркової сукупності кожного громадянина країни. Це під час війни дуже складно зробити. Тому вдаються до телефонних опитувань, анкети скорочуються, методологія змінюється, і це теж потрібно враховувати» [3].

Та все **ж** проводити дослідження в умовах війни потрібно, бо критично важливо розуміти, як змінюється суспільство**.** Тому соціологічні служби продовжують проводити щорічні опитування, зрізи, які дозволяють спостерігати за зміною громадської думки, а подекуди й поведінки громадян.

Один з основних показників, який характеризує стан держави – це довіра до державних інституцій, громадських утворень**.** На початку повномасштабного вторгнення соціологи зафіксували стрибок довіри українців до всіх державних інституцій**.** Йдеться про

ралі-ефект – коли суспільство потрапляє в кризу, починається війна, довіра до державних інституцій, першочергово до силових, стрімко зростає. Але коли соціальна криза закінчується – довіра повертається до довоєнних або докризових показників [4]. Наприклад, до війни Збройним силам України довіряла половина населення. Як тільки почалася війна, суспільство мобілізувалося, рівень довіри зріс до 95 % і наразі практично не змінюється. Це не означає, що довіра до армії такою й залишиться, вона повернеться до довоєнного стану, коли суспільство заспокоїться, але це буде ще далеко попереду. Водночас високий рівень довіри українці висловлюють добровольчим загонам (85%), ДСНС (82%), Нацгвардії (81%), волонтерським організаціям (78%), ДПСУ (77%) [5].

Президенту України до війни довіряла третина громадян, з початком війни цей показник стрибнув до 90 %, і це була найвища довіра до Президента за усі роки незалежності України. Відповідно до результатів жовтневого опитування КМІС показник знизився до 76 % [5].

Як змінилося українське суспільство під час війни? Крім мобілізації громадської думки й мобілізації населення, відбулися також поведінкові зрушення. Величезна кількість волонтерів, громадян об’єдналася для суспільно значущої цілі. Якщо до війни така здатність об’єднуватися декларувалася, то зараз це відбулося, хоча й таким сумним шляхом. Поведінка – це досвід, і він не змінюється. Експерт переконаний: після війни довіра може й зменшиться, але те, що залишиться з українцями назавжди – ця практика об’єднання задля суспільно важливої цілі».

Якщо говорити про опитування, які претендують хоча б на якийсь ступінь достовірності вибіркових даних, реальні можливості охоплення респондентів визначаються можливостями проведення опитувань методом CATI з випадковою генерацією мобільних номерів. Цей підхід має недоохоплені категорії респондентів, що створює об’єктивні обмеження у вивченні їхньої думки з суспільно важливих питань. Соціально-культурна домінанта – панівні настрої у суспільстві, що є фільтром на шляху упредметнення громадської

думки (частина інформаційного відображення системи відносин у суспільстві як похідна від сукупності оцінок населення). Її похідні – само цензура респондентів, звуження дослідницької тематики та поверхнева дискурсивна одноманітність. Через це повністю академічно нейтральне дослідження цілком може породити соціальний конфлікт [3].

Проаналізуємо головні результати вивчення громадської думки, які були зафіксовані у щорічному моніторингу Інституту соціології НАН України «Українське суспільство». Найважливіший, на нашу думку, результат – це усвідомлення суспільством цінності власної держави. Це питання було досліджено науковцями Інституту соціології із застосуванням нещодавно розробленої методики GSR-5. Агреговані результати аналізу демонструють кардинальні зміни у ставленні українців до власної держави. До широкомасштабної війни установки щодо держави були зумовлені, насамперед, повсюдним соціально-політичним негативізмом.

З початком активної фази воєнної агресії рф проти України стало зрозуміло, що саме держава захищає всіх нас. Крім того, громадяни України усвідомили ті непоправні наслідки, які настануть для них у разі втрати державності. Другий важливий результат – завершення формування громадянської ідентичності. Україна пройшла кілька етапів розвитку національної самосвідомості, причому загальний характер цього процесу був спільним для всіх регіонів. Напередодні війни громадянська ідентичність уже була виражена і на Заході, і на Півдні, і на Сході, і в Центрі країни, але широкомасштабне вторгнення стало каталізатором завершення формування цього елемента політичної еволюції (рис. 1).

Звісно, наведені вище приклади змін у громадській думці зумовлені національним піднесенням та консолідацією суспільства. І хоча подібних прямих позитивних наслідків є досить багато, деякі проблеми під час війни лише поглибилися [3].

Під час війни посилилась зацікавленість населення політикою, що цілком вкладається в логіку війни: вона йде не лише на полі бою, але й війною в сфері політики та ідеології. Зазначається, що майже

половина респондентів (48,2%) вважають, що зараз люди можуть вільно висловлювати свої політичні погляди. Це може вказувати на узгодженість сьогоднішніх поглядів основної частини населення з офіційною позицією та повідомленнями влади.

Рис. 1. Динаміка громадянської ідентичності населення України, %

Отже, підбиваючи підсумки, слід нагадати, що перевагою академічного вивчення громадської думки як у мирний час, так і, особливо, під час війни, є незалежність від комерційних замовлень, достатній ресурс для змістовної методологічної рефлексії, а також першочергова орієнтація на демократичні цінності. Все це забезпечує соцієтальну релевантність відповідних досліджень.

Список використаних джерел:

1. Прес-реліз «Стан суспільної свідомості на третьому році повномасштабного російського вторгнення: результати моніторингу громадської думки» / Інститут соціальної та політичної психології. URL: https://ispp.org.ua/2024/04/01/2024-pres-reliz-stan-suspilnoii-svidomosti/ (дата звернення: 26.10.2024).

2. Соціологічні дослідження під час війни: як змінюється суспільство? URL https://uplan.org.ua/news/sotsiolohichni-

doslidzhennia-pid-chas-viiny-iak-zminiuietsia-ukrainske-suspilstvo/ (дата звернення: 26.10.2024).

3. Соціологічний моніторинг «Українське суспільство» / Інститут соціології НАН України. URL https://www.facebook.com/photo/?fbid=530111182903830&set=pcb.530114612903487 (дата звернення: 27.10.2024).

4. Соціологічний моніторинг «Українське суспільство / Інститут соціології НАН України. URL https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20230829_d/Презентація-моніторингу-2023.pdf (дата звернення: 29.10.2024).

5. Підсумки 2023 року: громадська думка українців / Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучерєва. URL: https://dif.org.ua/article/pidsumki-2023-roku-gromadska-dumka-ukraintsiv(дата звернення: 29.10.2024).

Алла Назаренко,
викладач, Комунальний заклад
«Уманський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка
Черкаської обласної ради»

СУЧАСНІ ІСТОРИЧНІ ПОГЛЯДИ УКРАЇНЦІВ

Війна змінила не лише життя українців, але й їхню свідомість. Думки, знання із багатьох звичних явищ отримали переосмислення, іноді протилежне. З усіх освітніх дисциплін, найрадикальніше, для «не корифеїв» змінилась історія.

Соціологічне опитування серед жителів України провів Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) на замовлення Міністерства культури та інформаційної політики України. Опитування проводилося 19–27 січня 2023 року методом телефонного інтерв'ю. Загалом були опитані 2004 дорослі жителі України.

Вибірка репрезентативна для дорослого населення України (від 18 років). Статистична похибка вибірки не перевищує 2,2% для показників, близьких до 50%, 1,9% для показників, близьких до 25 або 75%, 1,3% для показників, близьких до 10 або 90%, 1,0% для показників, близьких до 5 або 95%, 0,4% для показників, близьких до 1 або 99% [1].

За результатами опитування, дорослі жителі України високою мірою цікавляться історією своєї країни. Понад дві третини (69%) почали більше цікавитися історією України за останні 10 років, стільки ж (69%) відчули зростання інтересу до історії протягом останнього року.

Основними ресурсами, якими люди, що цікавляться історією України, користуються для її вивчення, є: відео на YouTube (53%), публікації у соціальних мережах (37%), телевізійні передачі (35%), книги (29%) [1].

Змінились погляди людей не лише на історичні події, а і на ставлення до історичних постатей. Приміром:

– до Михайла Грушевського позитивно ставляться 90% жителів країни, негативно – 3%;

– Данила Галицького позитивно сприймають 80%, негативно – 2%;

– до Ярослава Мудрого позитивно ставляться 87%, негативно – 3%;

– добре ставлення до В’ячеслава Чорновола мають 86%, негативне – 5%;

– Богдана Хмельницького позитивно оцінюють 89%, негативно – 7%;

– Левка Лук’яненка позитивно сприймають 68%, негативно – 4%;

– Павло Скоропадський – позитивне ставлення мають 71%, негативне – 4%;

– Івана Мазепу позитивно сприймають 84%, негативно – 7%;

– Степан Бандера – позитивне ставлення висловили 83%, негативне – 11%;

– до Романа Шухевича позитивно ставляться 67% жителів країни, негативно – 9%;

– до Симона Петлюри 64% ставляться позитивно, 18% – негативно;

– позитивна думка до Леоніда Брежнєва у 27%, негативна – 65%;

– до Микити Хрущова позитивно ставляться 23%, негативно – 67%;

– позитивне ставлення до Петра Першого мають 18%, негативне – 71%;

– до Катерини Другої позитивно ставляться 13%, негативно – 80%;

– до Володимира Леніна позитивно ставляться 8%, негативно – 86%;

– позитивне ставлення до Йосипа Сталіна мають 6%, негативне – 90%.

Серед історичних подій, що мали позитивну роль для України, опитувані визнали такі: повстання Богдана Хмельницького (83%), існування УНР та визвольні змагання 20-х років ХХ століття (67%), створення ОУН (75%), передача Криму до складу УРСР (70%), розпад СРСР (83%), Революція на граніті (30%), Помаранчева Революція (70%),Революція Гідності (83%) [1].

Негативну роль в історії українського народу, на думку опитаних, мали: створення СРСР (73%), колективізація (70%), Друга світова війна (87%), Голокост (91%), введення радянських військ до Афганістану (92%), теперішня російсько-українська війна (81%).

В дослідженні йдеться, що нинішня російсько-українська війна мала суттєвий вплив на уявлення українців про власне минуле: понад дві третини (68%) учасників опитування вказали, що війна змінила їхнє ставлення до історії України, і 29% – що їхнє ставлення до історії не змінилося.

Також з’ясувалося, що більшість (85%) українців вважають державну політику у сфері історичної пам’яті потрібною. При цьому 55% вважає, що держава недостатньо займається історичною

пам’яттю, 31% вважають, що достатньо, і 8% – надмірно втручається в питання історії [1].

У нашій сучасній ситуації заходи з розмивання і ліквідації обов’язкових україноцентричних предметів в навчальних закладах ведуть до послаблення національної безпеки України. Українське суспільство ще продовжує перебувати на етапі національної консолідації, осмисленні загальноукраїнських наративів і цінностей. Головним інструментом цієї національної інтеграції є українська мова і література та історія України [2].

Отже, варто розуміти, що сьогодні йде екзистенційна війна за право українців на особисту і національну самобутність.

Бійці на фронті захищають цю самобутність своїм життям. Громадяни в запіллі мають також робити свою роботу – захищати інструменти і цінності, що консолідують спільноту, надають віри і незламності українським воїнам.

Список використаних джерел:

1. Кабацій М. 69% українців почали більше цікавитись історією за останній рік війни – дослідження. URL: https://life.pravda.com.ua/culture/2023/03/24/253509/ (дата звернення: 21.10.2024).

2. Деревінський В. «Поле битви – українська історія». Щодо змін підходу Міносвіти до викладання історії у школах. URL: https://novynarnia.com/2024/08/23/pole-bytvy-ukrayinska-istoriya/ (дата звернення: 22.10.2024).

Ігор Фицик,
кандидат філософських наук, доцент,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
Лариса Фицик,
кандидат історичних наук, доцент,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ЗНАКОВІ ЖІНОЧІ ПОСТАТІ В ІСТОРІЇ ПОЛЬСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ

«…Тривалий час … праця поза домівкою була заборонена для жінок, але промислова революція XIX століття вимагала робочої сили, внаслідок чого майже половина жінок опанувала якусь професію…» (Антуанетта Фук) [1, с.109].

З огляду на історію розвитку людської цивілізації, як вважає Сімона де Бовуар, жінки протягом тривалого часу були «другою статтю» [2, с. 8]. Чоловіча ж частина людства, «перша стать», робить усе для перетворення статевого поділу людства у форму суспільної ґендерної дискримінації.

Як і у випадку з віковим поділом суспільства, на це були спрямовані всі ідеологічні суспільні концепти (релігія, традиції, мораль), з тією лише різницею, що їхні творці-чоловіки, сприймали світ з позиції власних інтересів та систем цінностей, видаючи їх за загальнолюдські. Звідси ідея ґендерної рівності з’явилася як ідея боротьби за права жінок.

Варто відзначити, що особливістю XX століття стало усвідомлення важливості ролі жінок у гармонізації суспільних відносин. Наприклад, знаменитий американський підприємець-філантроп Ворен Бафет стверджував, що усунення штучних стереотипних перепон у доступі жінок до ресурсів є умовою високого економічного рівня розвитку суспільства [3, с. 29].

Але навіть у XXI ст. традиційний ессенціалістський підхід продовжує домінувати, незважаючи на прагнення багатьох всесвітньовідомих науковців-чоловіків та жінок-дослідниць змінити

цю традицію. Модерна доба ще, на жаль, насичена прикладами гендерної нерівності, де жінка представлена як ірраціональна, неінтелектуальна, несамодостатня, вторинна відносно чоловіка.

Гуманітарні науки як особлива форма пізнання світу, що опікується найфундаментальнішими принципами реальності і пізнання, буття людини, відносинами людини і світу, найістотнішими характеристиками людського ставлення до природи, суспільства та духовного життя у всіх його основних проявах, у процесі історичного самоствердження не змогла уникнути означеної проблеми.

Абсолютна більшість багатющої різноманітності світової науки була створена чоловіками. Філософині, соціологині в її історії є рідкісним виключенням. Примітним у цьому відношенні є аналогія з античною традицією, де Богиня мудрості Афіна Паллада народжується не з материнського лона, а з голови Зевса-громовержця. Подібним чином вважалось, що і філософія народжена творчим генієм чоловіка.

До нас дійшли згадки про жінок-мислительниць давнини. Однак не можна не помітити, що ці видатні жінки почали займатися осмисленням суспільної проблематики за підтримки чоловіків, як дружина піфагорійця Бронтіна (VI ст. до н. е.), або красуня Гіпархія (V–IV ст. до н. е.), дружина засновника школи кініків. Відомо, що у Платона була талановита учениця Аксіофея (IV ст. до н. е.). В історії філософії прославилася неоплатонік Гіпатія (IV–V ст.), яка за відмову прийняти християнську віру була роздерта натовпом фанатиків.

Надалі, аж до новітнього часу, жінки практично не виступають з дослідами суспільних відносин. Автори філософських, політичних теорій дуже скромне місце у своїх міркуваннях приділяли жінці, як правило, не обираючи її об’єктом спеціального дослідження.

Оскільки згадок про жінок-дослідниць небагато, напрошувався висновок, що жінки не здатні пізнавати світ, осягати духовне життя, міркувати про організацію громадянського суспільства, брати участь в політичному житті. Так склалось історично, що жінки відсторонені від історії розвитку людства, їхній внесок в наукові знання залишається малопоміченим. Польська суспільствознавча наука

також не уникнула загальносвітової тенденції [4, с. 9].

Марія Оссовська (уроджена Maria Jadwiga Niedźwiecka; 16 січня 1896 року, Варшава – 13 серпня 1974 року) – польська вчена, філософ і соціолог, фахівець із теорії та історії етики, була ученицею відомих представників Львівсько-Варшавської школи В. Татаркевича, Яна Лукасевича і Тадеуша Котарбінського, стала чи не першим свідченням настання нової ери у розвитку польської соціології, пов'язаної з прагненням жінок егалітарного доступу до сфер суспільного буття, де гендерна нерівність вважалась нормою.

Закінчила філософський факультет Варшавського університету у 1925 році, захистивши дипломну роботу про Бертана Рассела, у 1932 році отримала ступінь доктора філософії за дослідження в галузі семантики. Під час Другої світової війни брала участь у русі Опору, викладала на нелегальних філософських курсах.

У 1945–1948 роках була професоркою в Університеті Лодзі (де серед її студентів був Лешек Колаковський), потім у Варшавському університеті. У 1952–1956 роках не викладала, оскільки курс соціології був виключений з польських університетів як «буржуазна» дисципліна. З 1952 до 1962 року вона керувала Інститутом історії й теорії етики, які входили до Інституту філософії й соціології Польської академії наук. У 1972 році була нагороджена національною премією.

Як зазначає О. Гончаренко, етику Марії Оссовської вирізняє з-поміж етичних концепцій представників Львівсько-Варшавської школи радикальність щодо можливості унауковлення практичної етики, до якої все ж тяжіли її колеги по школі К. Твардовського [5, с. 19].

Такої думки Марія Оссовська дотримувалася, виходячи з існування трьох різних типів моралі – індивідуальної, перфекціоністської та суспільної – і тому різних життєвих позицій, яких можуть дотримуватися люди. Недооцінкою теоретиками етики трьох напрямів моралі М. Оссовська пояснювала неможливість унауковлення практичної етики, тому що «у повсякденному житті ми перестрибуємо постійно з одного із цих напрямів думки на інший» [6,

с. 301].

Отже, мораль не є чимось однорідним, що можна монополізувати під один тип. Мораль є дзеркалом усіх типів поведінки людини. З огляду на складність явищ моралі, М. Оссовська розрізнила міркування щодо неї на дві протилежні позиції. Одну позицію вона охарактеризувала тим, що в ній міркування стосовно моралі ґрунтуються на дослідженні того, як є з речами, а не як повинно бути. Протилежну позицію вона охарактеризувала тим, що тут міркування стосовно моралі ґрунтуються на прагненні донесення того, що повинно бути з речами і які мотиви повинні керувати людською поведінкою. Того, хто в справах моралі формулює певні схвалення чи осудження і повчає про те, що повинно бути і чого бути не повинно, М. Оссовська, згідно із традицією, назвала етиком, а його царину діяльності – етикою. Того ж, хто у справах моралі є незацікавленим дослідником фактичного стану речей, хто досліджує явища моралі, подібно тому, як ботанік досліджує рослини, а мовознавець – мовні явища, вона назвала дослідником моралі, а його царину діяльності – наукою про мораль. В університетському навчанні польська дослідниця віддавала перевагу виключно науці про мораль. Наука про мораль у розумінні вченої здійснює тільки опис і аналіз моральних явищ, тому вона не може заступити людині етику, проте вона може більше, – вона може допомогти людині в конструюванні власного морального ідеалу: «Від науки про мораль можна сподіватися на певного роду оживлення етичних шукань, які, проходячи повз ті самі шляхи, з давніх давен втоpовані словами, набули ознак стереотипності і піддались певному закостенінню. Влиття нового знання здолу, налагодження контакту з певним фактичним матеріалом може чудово спричинитися до подолання певних поганих звичок і до ревізії певних усталених точок зору» [7, с. 340].

Заслуговує на увагу спроектований М. Оссовською взірець громадянина демократичного ладу. З-поміж рис, бажаних для тих, хто живе в демократичному суспільстві, на думку вченого, мали би бути: перфекціоністські запити, щирість думки, внутрішня

дисципліна, толерантність, активність, громадянська відвага, інтелектуальна правдивість, критицизм, відповідальність, усуспільненість, лицарство, естетична вразливість, почуття гумору.

На відміну від взірця стоїчного мудреця, який був елітарним, чи взірця лицаря, який, як і взірець джентльмена, був класовим, взірець громадянина М. Оссовської є ні елітарним, ні класовим, його може взяти кожен за основу для конструювання свого ідеалу. Цей моральний взірець є егалітарним. Особливістю цього взірця є урівноваженість інтелектуальних і моральних чеснот, матеріальних і духовних потреб, індивідуальних і суспільних ідеалів. Такий взірець гідний людини в будь-якому товаристві, яке лише єднає та координує її членів, а не підпорядковує якомусь штучному культу чи узурпатору.

Отже, з погляду представників Львівсько-Варшавської школи, моральний ідеал – це голос власного сумління, який не можна заступити чужим. Моральний ідеал – це моральні судження, ґрунтовані на оцінках емоцій, вироблених у стосунках людей. Моральний ідеал – це ієрархія цінностей, згідно з якими розумна людина робить вибір шляху власного морального розвитку. Як виховання розуму має на меті створення понять, потрібних для усвідомлення певних принципових істин, так і виховання характеру прагне до формування почуттів, потрібних для визнання моральних принципів.

З погляду представників Львівсько-Варшавської школи, людину не можна навчити етиці як усталеній у деталях системі правил життєвої та суспільної мудрості, можна тільки культивувати етичну культуру завдяки знайомству з історично даними стилями та схемами моралі. Проте це вже не етика, а наука про мораль як цілісність відповідей на питання, як діяти, щоб мати повагу від людей, які самі її гідні. Досвід Львівсько-Варшавської школи переконує не легковажити із сумлінням, особливо в час змагання людини між співчуттям і байдужістю.

Опубліковані праці :(1925) (як Maria Niedźwiecka): «Ontologia Bertranda Russell». Warszawa; (1946): «Wzór obywatela w ustroju

demokratycznym». Warszawa: Zarząd Główny Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego; (1947): «Podstawy nauki o moralności». Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; (1949): «Motywy postępowania: Z zagadnień moralności». Warszawa: Książka i Wiedza. 3rd edition 2002; (1956): «Moralność mieszczańska». Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; (1986): «Bourgeois morality». London/New York: Routledge & Kegan Paul; (1957): «O pewnych przemianach etyki walki». Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza (1963): «Socjologia moralności: zarys zagadnień». Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe; (1971): «Social determinants of moral ideas». Philadelphia: University of Pennsylvania Press; 1966: «Myśl moralna. Oświecenia angielskiego». Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe; (1970): «Normy moralne: próba systematyzacji». Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. (1980): «Moral norms: a tentative systematization». Warszawa: Polish Scientific Publ.; (1973): «Ethos rycerski i jego odmiany». Warsaw, Państwowe Wydawnictwo Naukowe; (1983): «O człowieku, moralności i nauce: miscellanea». Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe; (1992): «Wzór demokraty: cnoty i wartości». Lublin: Daimonion [8].

Список використаних джерел:

1. Про рівність статей : збірник. Київ : Альтерпрес, 2007. 484 с.

2. Сімона де Бовуар Друга стать: у 2 т. Київ : Основи, 1994. Т. 1. 390 с.

3. Андрусяк І. Гендерний аспект у професійній діяльності та гендерна нерівність на ринку праці. *Видавництво Львівської політехніки*. 2018. № 902. С. 26–30.

4. Skoczynski J., Wolenski W. Historia filozofii polskiej. Kraków : Wydawnictwo WAM, 2010. 567 s.

5. Гончаренко О. А. Моральний ідеал у рефлексіях Львівсько-Варшавської школи. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. Вип. 20. С. 17–20.

6. Ossowska M. Trzy nurty w moralności / O człowieku, moralności i nauce. Miscellanea. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983. S. 300–309.

7. Ossowska M. Jakie zadania ma przed sobą badacz moralności? //

O człowieku, moralności i nauce. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983. S. 333–340.

8. Марія Оссовська. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki (дата звернення: 25.10.2024).

Володимир Фуркало,
кандидат філософських наук, доцент,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

КУЛЬТУРНЕ НАСИЛЬСТВО

На сьогодні існують різні підходи до пояснення насильства. Біологічний підхід пояснює насильство з погляду етології, соціобіології, генетики поведінки. Психологічний підхід грунтується на психоаналізі З. Фрейда, фрустраційній теорії, ролі негативних емоцій, моделі перенесення збудження, соціально-когнітивному аналізі з насильницьким сценарієм, теорії навчання, на теорії насильства як примусовій соціальній взаємодії. Є також пояснення насильства з позицій релігії, соціології, економіки, філософії. Ми зосередимо увагу на філософському аналізі насильства.

Поняття «культурне насильство» введено в науковий обіг професором Коледжу соціальних наук Гавайського університету США Й. Гальтунгом. Під культурним насильством він розуміє ті аспекти культури, які можуть бути використані для виправдання і легітимізації прямого і структурного насильства. Мистецтво, релігія, мова, ідеологія, логіка, математика – це сфери культури, які можуть бути направлені на захист насильства.

«Виходячи з концепції структурного насилля Й. Гальтунга, насилля має три прояви: пряме, структурне та культурне» [1, с. 156].

Й. Гальтунг вказує, що культурне, структурне і пряме насильство не дають можливості реалізувати такі потреби людини, як свобода, ідентифікація, благополуччя, право на саме життя.

Пряме насильство включає вбивство, каліцтво, злидні, блокаду, санкції, десоціалізацію, ресоціалізацію, шовінізм, репресії, депортації.

До структурного насильства відносяться експлуатація, нав'язування думок, обмежений доступ до інформації, маргіналізація, роз'єднання.

Існує поряд з мистецтвом ведення війни і культура поховання загиблих у війні, культура нагородження героїв, культура глорифікації.

Європейська культура містить не тільки заповідь «не вбий», але й Міжнародні конвенції 1899 та 1907 років, де зафіксовані закони та звичаї війни.

Християнство пройшло духовну еволюцію від заповіді «око за око» до «люби ворогів своїх». Однак, це не означає, що всі країни виконують положення Гаазької конвенції, що всі християни перекували списи на рала і люблять ворогів своїх.

Ми можемо зробити уточнення поняття «культура насильства». Культура насильства – це сукупність конструктивних або деструктивних дій людини, а також засобів з метою захисту життя або нанесення шкоди.

Культура насильства як вольова діяльність проявляється на індивідуальному, груповому і державному рівнях.

Чи може людина завдавати шкоду без досягнення будь-якої вигоди? На це питання позитивно відповідав Е. Фромм.

Культура насильства фіксується в певних текстах – правових, філософських, релігійних, художніх, документальних. Саме в культурі шукають правові, моральні, політичні аргументи для того, щоб пояснити і виправдати насильство.

Ми живемо в полікультурному світі і для повноцінного життя необхідний діалог культур. Такий діалог передбачає укладання певних угод, заяв, протоколів, обмінів тощо.

Зазначимо, що з 1998 року Україна та росія також підписали договір. «Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і російською федерацією» відповідно до статті 3

підкреслював, що сторони «…будують відносини одна з одною на основі принципів взаємної поваги, суверенної рівності, територіальної цілісності, непорушності кордонів, мирного врегулювання спорів, незастосування сили або загроз силою, включаючи економічні та інші способи тиску, права народів вільно розпоряджатися своєю долею, невтручання у внутрішні справи, додержання прав людини та основних свобод, співробітництва між державами, сумлінного виконання взятих міжнародних зобов'язань, а також інших загальновизнаних норм міжнародного права [2]. Договір був ратифікований законом №13/98 Верховної Ради України від 14.01.1998 р. У зв'язку зі збройною агресією рф проти України дія договору припинена 1.04.2019 року.

Користуючись класифікацією Й. Гальтунга, ми бачимо, що рф у війні проти України використовує всі три типи насильства – пряме, структурне і культурне. Є підстави говорити про особливий тип насильства в історії – про «російське насильство». Воно з 2014 року виросло до повномасштабної війни проти України з порушенням усіх законів та звичаїв війни, зафіксованих у Міжнародних конвенціях 1899 та 1907 роках.

Російське насильство – феномен, породжений експансіонізмом російської культури, в якій життя людини є неістотним з погляду реалізації державної політики як внутрішньої, так і зовнішньої. Російське насильство було і залишається засобом економічної модернізації суспільства.

Яким же чином у російській культурі виправдовується насильство самими росіянами? Аргументація складається з психологічних, політичних, релігійних аспектів. Окреслимо деякі з них:

1) росія може існувати тільки як імперія, а без насильства імперію не побудуєш;

2) християнство в його російському варіанті може існувати лише в імперії і повинно виховувати своїх вірян на ідеї політичної експансії;

3) росія не вела і не веде загарбницьких війн, до неї народи приєднувалися добровільно;

4) у росії є потреба збирати землі російські, «ісконно» російські землі;

5) насильство пов’язане з патологічними відхиленнями у психіці російських політиків;

6) масштаби російської території і схильність поневолених народів до свободи підштовхували владу до насильницьких методів.

Коли ми аналізуємо російську насильницьку культуру, то маємо на увазі, що росіяни не користуються формальною логікою і мають особливу мову для опису реальності. Про закон суперечності взагалі забувають, а дводумство стало для них нормою.

У залежності від ситуації росія ни нав’язують такі думки:

– оскільки війна в Україні братовбивча, ми хочемо її зупинити;

– ми не воюємо з українським народом, а з режимом, що захопив владу в Україні;

– ми не захоплюємо українські території, ми їх звільняємо;

– українці – брати, втім української мови та культури не існує тощо.

Усі норми сучасної цивілізації вказують на те, що рф є агресором.

Російське насильство ніякими релігійними, ідеологічними, політичними, правовими аргументами виправдати не можна. Історична правда на стороні українців. «У чому сила, брат? У правді». Гарний афоризм, який в російській історії є ширмою для реальності. Російська правда зведена до сили. «У кого сила, у того й правда».

Справжня ж правда потребує поваги до іншого, рівності, критичного мислення, раціональної аргументації .

Проповідники «русского миру» замовчують слова Біблії: «Сховай свого меча в його місце, бо всі, хто візьме меч, від меча і загинуть» [3, Мт 26:52].

27 березня 2024 року в Москві під головуванням патріарха Кирила відбулося засідання «Всемирного Русского Народного Собора», за результатами якого був затверджений та опубліковаий

документ під назвою «Наказ XXV Всемирного Русского Народного Собора «Настоящее и будущее русского мира»». Цей Наказ адресований органам законодавчої та виконавчої влади рф. Війну проти України було названо «Священною війною» для росіян.

«З духовно-морального погляду, С. В. О. є Священною війною, в якій росія та її народ, захищаючи єдиний духовний простір Святої Русі, виконує місію «Того, хто утримує», захищаючи світ від натиску глобалізму і від перемоги Заходу, що впав у сатанізм» [4].

Отже, замість діалогу культур, діалогу релігій, ми маємо реалізацію російського насильства на окупованих та на неокупованих територіях України.

Які детермінанти російського насильства і як це пов'язано з російською культурою? Чи можна російську культуру тлумачити як насильницьку?

Для російської культури характерні такі характеристики:

– дегуманізація, знецінення людського життя і зведення його до існування біомаси;

– сприйняття людини як засобу для побудови імперії та реалізації проєкту Святої Русі;

– заклики до самопожертви, до готовності помирати за політичні та релігійні ідеї;

– мілітаризація мислення, розпочинаючи з сім'ї та школи;

– невизнання в минулому насильницької політики щодо народів СРСР;

– віктимізація українців, українського суспільства, які, буцімто, самі провокують і підштовхують росія н до насильства;

– наповнення російської мови кримінальною лексикою;

– культивування страху і небезпеки, що походить від НАТО, бандерівців, інших релігій.

Підкреслимо, що у самій росії заперечують твердження, що російське суспільство знаходиться в стані кризи, невизначеності і пошуку ворогів. Православна ідентифікація росіян будується на етнічній і релігійній ксенофобії. Державне російське насильство формує у росіян терплячість, страх і згуртовує їх в масу. Російська агресивність спрямовується не на власні еліти, а на інші народи.

Культ сили в російському суспільстві замінив собою принципи свободи, рівності, справедливості. Некрофільна орієнтація російської культури проявляється в орієнтації на мертві ідеї, а питання декомунізації та десталінізації навіть не розглядаються, оскільки минуле міцно тримає мислення росія н у своїй в'язниці.

Зрозуміло, що культура миру, правди, ненасильства повинна перемогти культуру російського насильства. Зло повинно бути покаране. Ми, українці, повинні продовжувати чинити фізичний та інтелектуальний опір російській насильницькій культурі.

Список використаних джерел:

1. Кундельський Д. Базові поняття теорії структурного насилля Й. Гальтунга та його прояви. *Вісник Львівського університету.* 2019. Вип. 22. С. 156–165.

2. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і російською федерацією від 14.01.1997 р. №13/98. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006#Text (дата звернення: 20.10.2024).

3. Біблія. Книги Святого Письма Старого і Нового Заповітів. Канонічні: в перекладі сучасною українською літературною мовою з паралельними місцями / переклад з англ./пол. : Олександр Гижа. Київ : Друк КТЗабеліна-Фільковська. 2017. 1092 с.

4. «Наказ XXV Всемирного Русского Народного Собора «Настоящее и будущее русского мира»». URL: https://risu.ua/ru/nakaz-xxv-vsemirnogo-russkogo-narodnogo-sobora-nastoyashchee-i-budushchee-russkogo-mira_n147176 (дата звернення: 16.10.2024).

Анна Шауренко,
кандидат історичних наук, доцент,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ: ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ

Глобалізація є невід'ємною складовою сучасного розвитку, яка активно впливає на соціокультурні, економічні та політичні процеси у всьому світі. Україна, як частина глобалізованого простору, зазнала суттєвих трансформацій у різних сферах повсякденного життя, зокрема, у побуті, споживанні інформації, комунікації та культурній ідентичності. Дослідження цих змін є необхідним для розуміння того, як глобалізація впливає на культуру та традиції українців, а також для оцінки викликів і перспектив, що постають перед сучасним українським суспільством.

Метою дослідження є аналіз основних аспектів впливу глобалізації на повсякденне життя українців з історико-культурної точки зору, виявлення позитивних й негативних змін у різних соціальних сферах, які відбулися внаслідок цього процесу, та визначення ключових тенденцій у зміні суспільних цінностей і традицій.

У результаті глобалізаційних процесів в українському суспільстві відбулися значні зміни у культурі споживання, що характеризуються поступовою адаптацією до західних стандартів. Поширення глобальних брендів, транснаціональних корпорацій та новітніх технологій сприяло формуванню нового стилю життя, орієнтованого на індивідуалізм і споживацтво. Зокрема, модернізація засобів комунікації, поява інтернет-технологій та соціальних мереж значно прискорили процеси обміну інформацією, що, у свою чергу, вплинуло на ціннісні орієнтири й ідеали молодого покоління. У побуті українців спостерігається зростання популярності міжнародних культурних традицій, які нерідко витісняють локальні обряди та свята. Водночас, глобалізація стимулювала економічну

міграцію, що посилило процеси культурної інтеграції та породило нові форми національної ідентичності.

Глобалізація, яка стала ключовим процесом сучасного розвитку, має значний вплив на різні сфери життя суспільства, зокрема, на культурні практики. Вона відзначається поширенням західних моделей життя, що знаходять своє відображення у змінах повсякденних звичок, споживчих переваг та соціальних взаємодій, які зумовлені новими технологіями, міжнародними медіа та економічними процесами. Однак глобалізація не є однозначно негативною, оскільки вона також дає можливість для культурного обміну, розвитку міжкультурного діалогу та збагачення національних культур через інтеграцію у світовий культурний контекст [1].

Глобалізація справляє значний вплив на традиційні культурні практики, що проявляється у зміні святкових і обрядових звичаїв. На прикладі українських свят можна простежити, як міжнародні свята, такі як Різдво за західним стилем або Хелловін, все більше витісняють традиційні обряди, що мають глибокі корені в українській культурі. Можна також відзначити, що традиційні обряди, такі як Масниця чи Купала, через недостатню медійну підтримку та трансформацію молодіжних культурних пріоритетів втрачають популярність серед певних верств населення. Тим не менше, ініціативи місцевих громад та культурних інститутів виявляють спроби зберегти і відновити традиційні практики, що є важливим аспектом культурної резистентності та національної самобутності. Чудовим прикладом є діяльність сільського люду на Черкащині (с. Легедзине).

Процес глобалізації впливає на усі рівні освітніх практик, що виражається у зростанні значення іноземних мов, зокрема, англійської, як мови міжнародного спілкування в науці та бізнесі. Інтеграція в міжнародні освітні простори стимулює розвиток новітніх технологій і підходів у навчанні, однак водночас вона несе ризик ослаблення національної ідентичності через американізацію освітніх систем. Інтернет і мобільні технології, зокрема, соціальні мережі, є важливим інструментом комунікацій, що дозволяють українцям

активно взаємодіяти з іншими культурами, однак разом з цим створюють нові виклики для збереження національних культурних особливостей і традиційних форм взаємодії.

З економічного боку, глобалізація проявляється в глибоких трансформаціях трудових і споживчих звичок українців, зокрема, через значну трудову міграцію, яка стала невід'ємною частиною соціально-економічної реальності. Міграційні потоки на західні ринки праці зумовлені як економічними реформами, так і змінами у структурі зайнятості. Водночас, ці процеси створюють певні економічні та соціальні дисбаланси, які проявляються у зміщенні акцентів від традиційних секторів економіки до нових вимог глобальних ринків, що, зокрема, відображається на аграрному секторі України. Це, в свою чергу, призводить до змін у сільському побуті, що також має вплив на традиційний спосіб життя [2].

Інформаційні технології займають важливе місце у процесах глобалізації, сприяючи швидкому доступу до різноманітної інформації і формуючи нові тенденції у споживанні інформації. Медіа, зокрема, телевізійні канали, інтернет-платформи та соціальні мережі, активно впливають на світогляд та культурні орієнтири громадян. Одним із результатів є виникнення нового, глобалізованого світогляду, де акценти зміщуються на глобальні проблеми, тоді як національні питання часто опиняються на другому плані. Це дозволяє формувати більш відкриту і толерантну націю, але водночас створює загрози для збереження національної ідентичності та культурної самобутності.

Отже, глобалізація істотно змінила повсякденне життя українців, що проявляється у поступовому впровадженні західних цінностей, нових форм культурної комунікації та культурних практик. Разом з тим, цей процес спричиняє низку проблем, пов'язаних із втратою автентичності та збереженням національної ідентичності. Аналіз впливу глобалізації на українське суспільство дозволяє усвідомити необхідність збереження культурних традицій, національних цінностей і спадщини в умовах глобальних змін, а

також важливість адаптації до нових викликів, що забезпечить сталий розвиток української культури та суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бабкін В. Глобалізаційні культурні процеси та їх вплив на функціональне призначення національної культури. *Мистецтвознавчі записки.* 2018. Вип. 33. С. 55–62. URL: https://journals.uran.ua/mz/article/view/149445 (дата звернення: 30.10.2024).

2. Подра О., Петришин Н. Міграційні процеси в Україні: обсяги, причини, наслідки. *Економічний аналіз*. 2021. Т. 31. № 3. С. 52–59.

3. Кравчук П. Я. Сутність та наслідки глобалізації світової економіки. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки.* 2008. № 7. С. 297–299.

4. Харкевич Т. Глобалізація в Україні: позитивні та негативні наслідки. *Universe.* URL: https://universe.zp.ua/Globalizacija-v-Ukraini-pozitivni-ta-n/ (дата звернення: 30.10.2024).

Наукове видання

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ АКТУАЛЬНОГО СТАНУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Збірник матеріалів ІІІ регіональної наукової конференції
(м. Умань, 31 жовтня 2024 р.).

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 18.11.2024 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 4,7
Тираж 100 прим. Замовлення № 153

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»
20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19, вул. Небесної Сотні 1/2
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2521 від 08.06.2006.
тел. (04744) 4-64-88, 3-51-33, (067) 104-64-88
vizavi-print.jimdo.com
e-mail: vizavi008@gmail.com
vizavi003@gmail.com